

TEORIJA JAVNOG IZBORA I FEDERALIZAM

BArbić, Neven

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:074645>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-19**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

TEORIJA JAVNOG IZBORA I FEDERALIZAM

Mentorica:

doc. dr. sc. Maja Mihaljević Kosor

Student:

Neven Barbić

Split, rujan, 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. DRŽAVA I GOSPODARSTVO	4
2.1.1. Pojam države i njene ekonomske funkcije	4
2.1.2. Državna uređenja	6
2.2.1. Centralistička (unitarna) država i složene države	7
3. TRŽIŠNA (NE)UČINKOVITOST	9
3.1.1. Eksternalije	10
3.1.2. Privatna i javna dobra	11
3.1.3. Vrste javnih dobara	12
3.2. Državne regulacije i oporezivanje	13
4. TEORIJA JAVNOG IZBORA	15
4.1. Uvod u javni izbor	15
4.2. Oblici demokracije (donošenje demokratskih odluka)	17
4.2.1. Izravna demokracija	19
4.2.1.1. Glasački paradoks	21
4.2.2. Predstavnička demokracija	22
4.2.1.1. Glasači, političke stranke i interesne skupine	23
4.3. Javni sektor (javne financije)	24
5. FEDERALIZAM	28
5.1. Eurofederalizam ili nešto drugo?	29
5.2. Europska integracija – Analiza teorijom javnog izbora	30
5.2.1. Akteri	30
5.2.2. EU federalizam – podjela nadležnosti između EU i država članica	33
5.3. Fiskalni federalizam	34
5.3.1. Fiskalna decentralizacija Republike Hrvatske	35
5.4. Fiskalna revolucija (Ekonomika ponude)	38
6. ZAKLJUČAK	40
LITERATURA	42

1. UVOD

Tema ovog Završnog rada je *Teorija javnog izbora i federalizam* što proizlazi iz osobnog interesa za njenim odabirom. Danas vlada, ne samo najveća dostupnost informacija nego ikada u povijesti, već živimo u tako tehnološki razvijenom svijetu da smo raznim kanalima informiranja doslovno bombardirani informacijama. U takvim uvjetima je postalo nemoguće izbjeći vijesti o društvu, državi, politici i ekonomiji.

Još u antičkoj Grčkoj Aristotel je rekao da je čovjek „*zoon politikon*“ - *politička životinja*, što bi značilo da je suština čovjeka zanimanje za takva pitanja. Svakom pojedincu treba biti barem jednim dijelom njegovog karaktera, područje od interesa: kako će živjeti sutra, u kakvim uvjetima, kakav će imati životni standard, kako će biti određena davanja koja će možebitno imati od države ili nameti koje će mu ista dati...

Želimo li živjeti u državi veće demokracije, državi liberalnih zakona i sekularnosti ili državi složenoj od nekoliko saveznih država? Odgovore na takva pitanja donose predstavnici vlasti koje biraju građani, a sve to spada pod elemente kojima se bavi široki pojam teorije javnog izbora. Disciplina koja spada pod društvene znanosti, ali je teško zaustaviti je samo na jednom segmentu jer obuhvaća ekonomiju, politiku, sociologiju pa i psihologiju i pravo.

Svrha ovog rada je pojasniti pojmove koji se vezuju uz navedenu temu od države i njene uloge preko birokracije, glasovanja, građana, gospodarstva, političkih stranaka i odluka do financija i federalizma. Cilj rada je prikazati važnost uloge države pa čak i u najliberalnijem sustavu te donošenje odluka kao pojedinca jer tako izbiremo one koji će predstavljati našu volju u različitim pitanjima. Rad je podijeljen na četiri podteme koje obrađuju tematiku vezanu uz glavni naslov i tako čine smislenu cjelinu sa zaključkom na kraju rada.

U prvom poglavlju koji nosi naziv *Država i gospodarstvo* upućuje se na pojam države, koje su funkcije koje država obavlja i zašto je to bitno za sve građane i poslovne subjekte. Točka o državnim uređenjima nam daje dijelom i povijesni pregled uređenja, ali i suvremeni (federacija) koji je obrađen kao zasebna tema.

Drugo poglavlje, *Tržišna (ne)učinkovitost* govori o čimbenicima koji su uvijek sastavni dio napisa o teoriji javnog izbora, a to su eksternalije i kako utječu na određene subjekte, diskrtinkcija privatnih, javnih i globalnih javnih dobara i kao zaključak o podtemi tržišne (ne)učinkovitosti su pravne (državne) regulative koje bi trebale poticati održivi razvoj da bi generacijama nakon nas ostavili barem nešto osim duga s kojim se već rode.

U trećem i najopsežnijem poglavlju napokon dolazimo do srži rada, poglavlje o teoriji javnog izbora koje predstavlja kostur ostalih tema koje ju nadopunjuju. Tako će se u tom dijelu obraditi bitni pojmovi poput oblika demokracije, izravnog odlučivanja, predstavničke demokracije i glasačkog paradoksa.

Četvrto poglavlje nas uvodi općenito u federalizam, nadovezuje se na europsku integraciju putem analize teorije javnog izbora i na kraju fiskalna decentralizacija i jedna fiskalna politika koju su vodili najjača gospodarstva tadašnjeg vremena, a radi se o ekonomici ponude koja je bazirana na Lafferovim pretpostavkama.

Zadnji dio rada su zaključna razmatranja i što se čitanjem ovog rada moglo saznati i naučiti. Također je u radu pod dijelom literature naznačeno kojim se sve izvorima koristilo: stručna literatura, udžbenici, knjige, časopisi i internetske stranice, a pri izradi rada su korištene metode indukcije, dedukcije, klasifikacije i komparativne metode.

2. DRŽAVA I GOSPODARSTVO

Država se razlikuje od ostalih subjekata na tržištu po tome što je većina roba i usluga koje ona nudi, besplatna za stanovništvo, legitimno koristi svoj položaj moći, a baš zbog toga su tako kompleksne državne odluke. Država u gospodarstvu mora pokušati osigurati jednaku (simetričnu) podjelu informacija, za razliku od asimetričnosti obaviještenosti na tržištu poslovnih subjekata; nailazi na neravnomjernost distribucije dohotka odnosno mora osigurati pravilnu alokaciju resursa, regulirati eksternalije te monopole i ostale oblike takvih struktura. Budući da je tržište nesavršeni sustav i savršena konkurencija je idealni, skoro neostvarivi tržišni sistem, radi toga dolazi do potrebe uključenja države u gospodarstvo. Njenu funkciju izvršavaju Vlade i političke vlasti koje vode ekonomsku politiku.¹

Financijsko gospodarstvo je sustav prikupljanja i korištenja javnih sredstava. Gospodarstvo mora prisilno odvajati određena sredstva te ih prenositi na državu. Ta sredstva država koristi u obliku državnih izdataka za financijske, političke, socijalne i druge svrhe. Djelatnost države u zadovoljavanju javnih potreba uglavnom je netržišnog karaktera i tek se posredno izražava u novcu (obrana države, zdravstvena zaštita, kultura, školstvo, sudstvo.)²

2.1.1. Pojam države i njene ekonomske funkcije

Određenje pojma države i što ona predstavlja je bitno za razumijevanje ostalog sadržaja zato što se temi pristupa sa takve točke gledišta, odnosno sa državne razine. Iz tog razloga će se objasniti pojam države na način kako ga opisuje pravna struka. Naslanjajući se na definiciju Maxa Webera, Visković definira državu kao „organizaciju koja odgovara globalnom društvu, ima političku i suverenu vlast utemeljenu na monopolu legalne moći, odnosi se na precizno određeno stanovništvo i teritorij, a pravnim normama regulira najvažnije društvene odnose i ostvaruje razne povijesne funkcije – počevši od osvajanja i obrane prema drugim društvima, izrabljivanja i represije prema vlastitom društvu do s vremenom sve naglašenije uloge zaštite mira, sigurnosti, slobode i pružanja blagostanja svih pripadnika društva.“³

¹ Pavić I., Benić Đ., Hashi I., (2007): Mikroekonomija, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, str. 591

² Reić Z., Mihaljević M., Zorić M., (2007): Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, str. 269.

³ Visković N., (1997): Država i pravo, Birotehnika Zagreb, str. 37.

Definiranje ekonomskih funkcija države nije jednostavno zato se često definiranje njenih funkcija u ekonomiji, politici i pravu razlikuje, jer naravno to ovisi o političkom uređenju države (demokracija, komunizam, liberalna, sociodemokratska...). Kako god posmatrali ekonomske funkcije države, bilo u najslobodnijem sustavu ili u sustavu najvećeg stupnja državnog intervencionizma, država mora osigurati pravni okvir, odnosno zakonsku osnovu i institucionalnu strukturu po kojem će funkcionirati cjelokupni mehanizam. Ona također mora osigurati izdavanje i kovanje novca, novčanu masu u optjecaju, pravnu državu – posjed, vlasništvo te zakonsko provođenje ugovora.⁴

Zbog nesavršenosti tržišta (tržište ne može ispravno rasporediti poslove i dohodak) država je primorana intervenirati i u alokaciji resursa, redistribuciji dohotka kako bi svi pojedinci mogli ostvariti minimum životnog standarda (porez na dohodak, socijalna osiguranja, mirovine). Te posljednje mjere su makroekonomske politike; stabilnost cijena, puna zaposlenost, gospodarski rast što postiže vođenjem fiskalne i monetarne politike. Također je potrebno spomenuti i ulogu države u obavezama kao što su mjere za socijalnu i fizičku infrastrukturu te briga za ulaganje i ljudski kapital. S obzirom na prethodno navedeno dolazi se do tri *funkcije države*, a to su:⁵

- Poticanje efikasnosti
- Poticanje pravdnosti
- Poticanje stabilnosti

Država provodi funkciju poticanja efikasnosti pokušavajući ispraviti tržišne nesavršenosti i neuspjehe u slučajevima nesavršene konkurencije, eksternalija i javnih dobara. Ukoliko su u tržištu prisutni elementi monopola, ono nije u mogućnosti provesti alokacijsku funkciju pa je nužna intervencija države u obliku odluka o proizvodnji i cijeni, a koja putem poreza prikuplja sredstva za proizvodnju, održavanje i upotrebu.

Druga funkcija države proizlazi iz činjenice da i najdjelotvorniji tržišni sustavi mogu proizvoditi velike dohodovne nejednakosti koje ni moralno ni politički ne mogu biti

⁴ Vukašin P., Stojiljković Z., (2010): *Suvremena država: Struktura i socijalne funkcije*, Konrad Adenauer Stiftung, Beograd

⁵ Pavić I., Benić Đ., Hashi I., (2007): *Mikroekonomija*, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, str. 606

2.2.1. Centralistička (unitarna) država i složene države

Sve državne cjeline mogu se grubo podijeliti na dvije velike skupine: na one centralističke (unitarne), te na složene državne zajednice.⁹ Većina država u svijetu su unitarne države (od 193 zemlje članice UN-a, 165 su uređene kao unitarne države). U *unitarnim državama* poput republike Hrvatske, postoji jedinstvena državna vlast za čitavo državno područje i jedinstveni organi međunarodnih odnosa. Mnoge takve države ukoliko imaju demokratsko uređenje, imaju razvijenu samoupravu na pokrajinskoj i općinskoj razini s predstavničkim organima vlasti koje biraju građani. Ali postojanje i opseg te samouprave ovise o državnim propisima (ustavnim, zakonskim ili drugima). U *složenim državnim zajednicama* postoje u pravilu neka zajednička tijela, ali uz to i svaka od njihovih jedinica ima svoje vlastite organe s isključivom nadležnošću, u koje se savezna vlast ne smije miješati. Od povijesnog značaja su personalna i realna unija, jer su to zajednice monarhija. Mada je konfederacija i u suvremenim uvjetima moguća, posljednja istinska konfederacija (ona Njemačka, nastala 1815.), prestala je postojati još 1866., a ona koja nije imala sva bitna obilježja konfederacije (Sjeverno-njemačka, uvedena iste godine), bila je dokinuta ujedinjenjem svih njemačkih država u federaciju u 1871. godini. Stoga je danas federacija jedini oblik složene državne zajednice u svijetu.

Personalna unija

Personalna unija je zajednica dvije ili više država ujedinjenih u osobi vladara, ali čije se granice, zakoni i interesi razlikuju.¹⁰ Vladar jedne države dolazio je na čelo druge bilo naslijeđivanjem (ako se poklope naslijedni redovi) ili „virtualnom“ aneksijom (kada se proglašavanje personalne unije vidi kao sredstvo sprječavanje pobune). Premda je zajednički vladar u svakoj državi članici mogao imati znatne ovlasti, te države ostajale su samostalne i neovisne, i bez drugih zajedničkih organa. (primjer: Poljska i Litva)¹¹

Realna unija

Realna unija je zajednica više država koje imaju zajedničkog vladara te neke druge zajedničke državne organe (šefa vlade, ministarstva obrane, financija i vanjskih poslova, zajednička zasjedanja delegacija i parlamenata). Ipak, ne možemo govoriti o razini ujedinjenja kao kod političkih zajednica. Realne unije su u praksi bile sličnije federacijama nego li konfederacijama. Osim ujedinjenja u osobi vladara, države članice su na uniju redovito

⁹ Degen, V. Đ., (2000): Međunarodno pravo, Pravni fakultet Sveučilista u Rijeci, str. 264-270.

¹⁰ Oppenheim, L., Roxbrough, R., (2005): International Law: A Treatise; The Lawbook Exchange

¹¹ Ibid, str 263.

prenosile vanjske poslove. Realna unija je od konfederacije bila savršenija i stoga jer je razgraničenje nadležnosti između zajedničkih organa i organa država članica bilo izvedeno mnogo preciznije.¹²

Konfederacija

Konfederacija je zajednica suverenih država, ujedinjenih u svrhu zajedničkog djelovanja, često u odnosu na druge države.¹³ Cilj udruživanja bio je predstavljanje država članica prema inozemstvu i njihova zajednička zaštita od vanjskoga napada.¹⁴ Odnosi između država članica koje čine konfederaciju mogu znatno varirati. Valja naglasiti da su gotovo sve konfederacije u povijesti prvenstveno su nastale kao slobodni savezi slobodnih, neovisnih i u načelu ravnopravnih država. To znači da sama konfederacija nije bila nova država, i ona nije bila nadređena svojim državama članicama. Ona sama nije imala niti jednu odliku države: državljane, državno područje, niti suverenu vlast. U konfederacijama centralna vlast je slaba, a sama konfederacija kao pravna osoba nije iznad država članica.¹⁵

Federacija

Za razliku od konfederacije, federacija (savezna država, *Bundesstaat*) je država koja ima svoje stanovništvo, područje i suverenu vlast. Temeljni akt federacije nije međunarodni ugovor nego savezni ustav.¹⁶ Njime države članice prenose na savezne organe veoma znatne i široke nadležnosti. Stoga se odnosi između država članica u federaciji ravnaju po unutarnjem pravu federacije. Uz to svaka uravnotežena i stabilna federacija ima i neovisno ustavno sudsko tijelo čija je zadaća paziti da države članice i građani ispunjavaju svoje dužnosti prema federaciji. Nadalje, ona štiti i federalne jedinice od zadiranja središnje vlasti u njihova prava. Kao odliku istinske federacije treba uzeti podijelu nadležnosti između saveznih organa i organa federalnih jedinica. Savezni organi redovito imaju veoma široke isključive nadležnosti (vanjsko zastupanje, nacionalna obrana, financije, monetarna politika, i sl.). Osim toga odlika federacija jest postojanje i oblasti konkurentne ili paralelne nadležnosti organa federacije i federalnih jedinica.¹⁷

¹² Ibid, str. 265

¹³ Oxford English Dictionary

¹⁴ Ibid, str. 266

¹⁵ McCormick, J. (2002): Understanding the European Union: a Concise Introduction, Palgrave, Basingstoke

¹⁶ Međunarodno javno pravo (www.bh-pravnici.com)

¹⁷ Ibid, str. 268

3. TRŽIŠNA (NE)UČINKOVITOST

Tržišna (ne)učinkovitost ili tržišni neuspjesi se definiraju kao situacije koje nastaju kada tržišni mehanizmi ne može riješiti situaciju, odnosno zakaže u alokaciji resursa. To dovodi do potrebe državnog intervencionizma, zapravo državne regulacije koja pomaže tržišnom mehanizmu da ispravno rasporedi resurse.

S obzirom da tržišni mehanizmi ne pružaju adekvatne kontrole zagađivača, poduzeća neće dobrovoljno ograničiti ispuštanje štetnih kemikalija niti će se uvijek suzdržavati od odlaganja otrovnog otpada na deponije. Zbog toga se kontrola zagađenja općenito smatra legitimnom funkcijom državne vlasti.¹⁸ Ekonomija okoliša je disciplina koja pripada ekonomskoj znanosti te proučava načine zaštite okoliša, iskorištavanje prirodnih resursa i maksimiranje pojedinačnih i društvenih koristi uz ekološki prihvatljive norme. Na važnost ekologije i čovjekovog utjecaja na nju je Samuelson u „*Ekonomiji*“ citirao biologa E.O. Wilsona: „*Mnogi vitalni izvori Zemlje uskoro će biti iscrpljeni, njezina se atmosferska kemija pogoršava, a ljudska populacija već je do sada opasno porasla. ...vrela zdravog okoliša nepovratno bivaju uništeni...*“ te postavlja pitanje: „*Je li čovječanstvo sklono samoubojstvu?*“

Kao u svim važnim pitanjima uvijek se stvaraju dvije krajnosti, oni koji smatraju da se čovječanstvo nalazi na putu nenadoknadivih posljedica te da bi društvo trebalo živjeti po principu održivog razvoja što znači da globalno gospodarstvo, radi budućih generacija, mora oprezno trošiti oskudne prirodne izvore. Dok na drugoj strani postoje grupe koje podupiru „*filozofiju izobilja*“ i optimistični stav da čovječanstvu tek slijedi veći društveni i tehnološki napredak, a da prirodni izvori nisu toliko iscrpljeni kako predstavlja tzv. pesimistični stav zagovaratelja održivog razvoja.

Shvaćanja većine ekonomista se uzima kao neki srednji put između ta dva ekstrema, ali to ne umanjuje bitnost ekonomije okoliša i kako tržišne (ne)učinkovitosti tako i državnog mehanizma koji ga sve više mora kontrolirati gospodarske aktivnosti.¹⁹

¹⁸ Samuelson P., Nordhaus W., (2010): Ekonomija 19. Izdanje, str. 272

¹⁹ Ibid, str. 273

3.1.1. Eksternalije

Eksternalije se definiraju kao pozitivne ili negativne posljedice gospodarske djelatnosti na nepovezane treće (pravne ili fizičke) osobe. Budući da uzročnici eksternalija nisu direktno pogođeni tim eksternalijama, neće ih uzeti u obzir. Kao rezultat toga, društveni trošak (ili korist) od tih aktivnosti je različit od pojedinačnog troška (ili koristi) te gospodarske aktivnosti, što dovodi do tržišnog neuspjeha. Eksternalije se mogu podijeliti na pozitivne koje se još nazivaju i eksterne ekonomije i negativne (eksterni troškovi) ili eksterne diseconomije.

Ekonomsko objašnjenje eksternalija leži u činjenici da ni tržišni mehanizam ni javna vlast odgovarajuće ne vrednuju okolišne izvore i ne uključuju okolišne troškove u cijenu proizvoda i usluga. To se može pripisati i neodređenosti vlasničkih prava. Eksternalije se zato definiraju kao efekti aktivnosti jednog ekonomskog subjekta na blagostanje druge firme ili pojedinca koji ne sudjeluju u njegovoj aktivnosti. Ti efekti mogu bi negativni ili pozitivni, s obzirom na to da li donose nesudionicima nepodmirene troškove ili nezaslužene koristi.²⁰

Eksternalije se sastoje od koristi i troškova, ali po definiciji, drugim subjektima (pojedincima i društvu) kao takve predstavljaju sukob između pojedinačnog i javnog interesa, zapravo odstupanje od optimalne alokacije resursa. Zato se kaže da tržište mnoge stvari radi dobro, ali ne i sve. Jedna od tih stvari su eksternalije koje tržište u dinamičnom sustavu ne može održati stabilnima. Iz tog razloga bi bilo poželjno onemogućiti na neke načine reducirati pojavu negativnih učinaka.

Budući da je tržišnim mehanizmom to nemoguće, postoji jedina mogućnost da tome pripomogne državno reguliranje koje bi različitim prisilama i porezima određivala visoke cijene nepoštovanja ekoloških normi ili suprotno, davala poticaje i subvencije na korištenje novih i ekološki prihvatljivih efekata, ali i nekih drugih ako nije riječ samo o ekološkom smislu jer naposljetku i pojedincu i državi je krajnji cilj blagostanje (bolji životni standard.)

Klasičan primjer negativnih proizvodnih eksternalija jest kada proizvođač radi vodu iz rijeke u gornjem dijelu toka i ispuštanjem otpadnih voda u rijeku nanosi štetu, odnosno trošak onima koji rabe rijeku u donjem dijelu toka. Općenito, primjer zagađenja okoliša je negativna

²⁰ Alanen, L., (1996): The impact of environmental cost internaliza on on sectoral compe veness, UN-a Conferance of Trade and Development, 119, str. 2-4.

eksternalija dok je primjer izgradnje jezera za elektranu koje donosi koristi ribarima, rekreativcima i vlasnicima zgrada uz jezero primjer pozitivne eksternalije.²¹

3.1.2. Privatna i javna dobra

Privatna dobra su ona dobra za koje ostali nemaju koristi ili troškove već se pribavljaju za pojedinca i mogu se dijeliti. Privatna dobra su u vlasništvu pojedine osobe kao što su odjeća i kruh. Za nabavu i raspodjelu privatnih dobara je zaduženo tržište i moramo ga platiti ako ga želimo jesti, u protivnom, ako ga ne kupimo, izabrali smo ne konzumirati ga i to predstavlja odluku pojedinca. Što znači da za ovakvo dobro vrijedi pravilo isključivanja iz potrošnje. Nasuprot pojmu privatnog, postoji *javno dobro* i po općenitoj definiciji ono predstavlja dobro čije su koristi nedjeljivo raširene među cijelim stanovništvom, neovisno o pojedinačnoj želji njihove kupovine ili ne kupovine. Pavić I. i suradnici u „*Mikroekonomiji*“ objasnili su tri obilježja javnog dobra, a to su:

- Istodobna raspoloživost za više korisnika
- Nemogućnost pojedinca iz potrošnje
- Jednakost potrošnje za sve korisnike

Ova tri obilježja naznačuju da bi se neko dobro smatralo javnim dobrom mora udovoljavati za sva tri kriterija. Budući da su javna dobra takve naravi da ih privatni poduzetnik ne može naplatiti onda on ni nema interes stvarati takav proizvod i tu se ističe nečinkovitost tržišnog mehanizma. Primjera za javno dobro je mnogo, a „školski“ primjeri su svjetionik, javna rasvjeta, nacionalna obrana. Pa se tako za razliku od privatnog dobra kojeg možemo, a i nemoramo konzumirati, za javno dobro, recimo za nacionalnu obranu ne možemo neopredijeliti jer nju koristimo tj. uživamo kao dobro htjeli mi to ili ne kao pojedinci.

Ista stvar je ko javne rasvjete ili svjetionika koji je javno dobro koji svijetli jednako za jednog ili sto brodova koje će uputiti da je obala blizu. Jer je teško odraditi i naplatiti korisnike takvih dobara. Dobra se u pravilu koriste besplatno te se javna dobra mogu proširiti (infrastruktura, pošumljavanje) ili smanjivati (privatizacija, eksploatacija šume,

²¹ Pavić, I., Benić, Đ., Hashi, I., (2007): Mikroekonomija, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, str. 600-601.

zagađenje okoliša). Javna dobra su svugdje regulirana Zakonima i njima se određuje način na koji se ta dobra mogu upotrebljavati i iskorištavati. Pojam koji se koristi u ekonomiji i političkoj znanosti poznat po engleskom izrazu *Free rider*, odnosno *problem slobodnog jahača* predstavlja subjekt koji konzumira proizvode ili usluge bez plaćanja. Detaljnije bi to značilo osobu ili skupinu njih koji iskorištavaju neko dobro do te razine da ostavljaju negativne efekte na društvo i na ekonomiju. Primjer je neplaćanje poreza, što može drugim osobama dovesti do većih nameta jer je u tom slučaju manji broj korisnika od stvarnog broja.

3.1.3. Vrste javnih dobara

Javna dobra se po svojim obilježjima mogu podijeliti na nekoliko skupina i to na: čista, nečista, mješovita javna dobra i meritorna javna dobra. Prvu skupinu *čistih javnih dobara* karakterizira kriterij neisključivosti i nerivaliteta što bi značilo da ih svi mogu koristiti po jednakim uvjetima i da ih pruža samo javni sektor. Pod takva dobra se podrazumijevaju policija, sudstvo, nacionalna obrana. *Nečista javna dobra* su zdravstvo, obrazovanje i promet. Zašto se zovu nečista vidljivo je iz njihovih obilježja da mogu biti ona koje pruža javni, ali i privatni sektor iako je potonje nepoželjno da bude pruženo od strane tržišta. Kod mješovitih javnih dobara znači da postoji barem jedan kriterij koji ih svrstava u kategoriju i javnih i privatnih dobara. Mješovito javno dobro bi bila vatrogasna jedinica ili autocesta te udovoljava čistom javnom dobro po obilježju isključivosti ili rivalitetu. Meritorna (zaslužna) javna dobra su ona dobra na koje država obvezuje 'korištenje' poput (obveznog) osnovnog obrazovanja ili zabrana alkohola, droge i prostitucije.

Javna dobra se mogu podijeliti i po stupnju vlasti koje ga pruža:

Lokalna javna dobra su ona koja osigurava lokalna vlast i aktivnosti takvog dobra su ograničena na stanovnike tog područja pripadnosti. Po istom opisu možemo dodati i regionalna i nacionalna (državna) javna dobra, samo što se u ovom slučaju proširuje 'granica' i broj korisnika. U ekonomiji se kao važno spominje i međunarodno javno dobro odnosno međunarodna sigurnost i međunarodna ekonomska stabilnost. Konačno dolazimo do vjerojatno najpoznatijih javnih dobara s obzirom na stupanj vlasti koji ga pruža, a to su globalna javna dobra. Uzmimo za primjer cijepivo za sidu ili lijek za rak, on sigurno prelazi granice pojedinih država jer bi bio svakako prihvaćen globalno, a ne samo stanovnicima koji

žive u određenoj državi, regiji, lokaciji. Tu se spominju i pitanja poput globalnog zatopljenja, iskorištavanja i sječa šuma, obnovljivih izvora energije, zaštite ozonskog sloja itd.

Globalna javna dobra predstavljaju neka od najtežih tržišnih neuspjeha. To su eksternalije čiji se učinci nedjeljivo šire čitavom kuglom zemaljskom. Globalna javna dobra predstavljaju posebnu vrstu problema zato što ne postoje učinkoviti tržišni ili politički mehanizmi za njihovu učinkovitu alokaciju. Tržište ovdje redovito podbacuje zato što pojedinci nemaju primjerene poticaje za proizvodnju tih dobara, dok državne vlasti ne mogu obuhvatiti sve koristi ulaganja u globalna javna dobra.²²

3.2. Državne regulacije i oporezivanje

„Zemlja je dobra investicija; više je ne proizvode.“

Izjava je Willa Rogersa i ako se shvati ispravno možemo na zadnjem podnaslovu teme vezane za okoliš zaključiti da je ipak važan održivi razvoj, zaštita okoliša i da je potrebno regulirati korištenje oskudnih resursa. Kako je prethodno navedeno da tržišni mehanizam, poduzeća, korporacije i industrije neće samostalno namtnuti sebi ograničenja, onda netko za njih to treba uraditi. Države i vlade kao i neke svjetske organizacije i sporazumi pokušavaju „uvesti reda“ pa svi zagađivači moraju poštovati propise, pravila i norme koje su im nametnute. Država može, a i mora koristiti svoj povlašteni utjecaj kako bi kontrolirala negativne eksternalije.

Ne samo to, Samuelson spominje da Vlada može uvesti poreze na aktivnosti koje nameću eksterne javne troškove (kao što je pušenje cigareta) te tako kasnije oni koji su možda oboljeli radi trošenja cigareta stvaraju javni trošak za proračun jer se tako mora povećati izdvajanje za njihovo zdravstveno liječenje koje su sami *skrivili*, dok se poticati mogu aktivnosti koje su od društvenog interesa: obrazovanje i prednatalna zdravstvena zaštita²³. Jedna od većih poteškoća pri određivanju učinkovitih politika za zaštitu okoliša javlja se jer je potrebno procijeniti koristi od kontrole zagađenja i drugih mjera. U slučajevima u kojima zagađenje ne utječe samo na dobra i usluge na tržištu, mjerenje je relativno jasno. Ako toplija

²² Samuelson P., Nordhaus W., (2010): Ekonomija 19. Izdanje, str. 272

²³ Ibid

klima smanji urode pšenice, štetu mjerimo promjenom u neto vrijednosti pšenice. Isto tako, ako gradnja nove ceste zahtijeva rušenje nečije kuće, možemo izračunati tržišnu vrijednost zamjenske kuće.²⁴ Prethodno spomenuti primjeri su jednostavni u određivanju procjene štete, ali postoje i elementi kada nije jednostavno procijeniti štetu jer ne znamo njezine posljedice. Tu se najčešće radi o eksploataciji ekosustava i uništavanju raznih biljnih i životinjskih vrsta. Jedna metoda određivanja procjene štete koju koriste ekonomski stručnjaci za okoliš je tehnika *uvjetnog procjenjivanja* gdje se osobu ispituje koliko je ona hipotetski spremna platiti da se sačuva ili održi neki prirodni resurs.

Državna rješenja su porezi, potpore, stvaranje tržišta i utvrđivanje vlasničkih prava. Jedan od najpoznatijih poreza u toj sferi je Pigouov porez (1930-ih), a definira se kao porez koji je nametnut na svaku jedinicu onečišćivačeve proizvodnje i to u iznosu koji je jednak graničnoj šteti pri učinkovitoj razini proizvodnje.²⁵ Odnosno Pigouov porez govori da onečišćivači proizvode previše jer su im troškovi proizvodnje niski, a da bi se to kontroliralo nameće se porez i tako povećava proizvođaču cijenu po jedinici inputa za proizvodnju. Što bi u praksi značilo da država ima regulatornu ulogu da onoga koji stvara negativne eksternalije „tjera“ na učinkovitu proizvodnju ili plaća veće poreze pa tako može nadoknaditi štetu koju trpi drugi subjekt.

Coaseov teorem govori o tome da se učinkovito rješenje postiže privatizacijom resursa jer postoji nedostatak vlasničkih prava, ali kada se ona utvrde onda nije više potrebna državna intervencija. Ovaj teorem mora zadovoljavati kriterij potpuno definiranih vlasničkih prava i nepostojanje transakcijskih troškova te tako dovodi do toga da eksternalije nisu pogrešno alocirane.²⁶

Nakon idejne koncepcije, koju danas nazivamo strategijom zaštite okoliša treće generacije, stvara se zakonodavstvo koje će tržišno gospodarstvo, sposobnost za tržišnu utakmicu i uključivanje u koncepcije recikliranja i smanjenja otpada, odnosno zbrinjavanja proizvoda do kraja njegova korisnog životnog vijeka, staviti u posve nove kontekste.²⁷

²⁴ Ibid, str. 274

²⁵ Sandmo, A. (2008): Pigouvian taxes, *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2nd Edition

²⁶ Coase, R. H. (1960): The problem of social cost, *Classic Papers in Natural Resource Economics* (pp. 87-137). Palgrave Macmillan UK

²⁷ Vajić, I., i sur., (1994): *Management i poduzetništvo*, Centar za poduzetništvo d.o.o., Zagreb, str. 33

4. TEORIJA JAVNOG IZBORA

Teorija javnog izbora se općom definicijom opisuje na način da je sinteza ekonomske i političke znanosti te da proučava način na koji država donosi odluke. Teorija javnog izbora ispituje način na koji različiti sustavi glasanja funkcioniraju te pokazuje da ne postoji idealni mehanizam zbrajanja individualnih preferencija za dobivanje društvenog izbora.²⁸ Teorija javnog izbora ukazuje na teme kao što je kratak vremenski mandat izabranih predstavnika, nedostatak čvrstog proračunskog ograničenja i uloga novca u financiranju izbora kao na primjere državnih propusta.²⁹ Postoji nekoliko razloga koji uzrokuju nedostatke državne intervencije. Prvo, većinsko glasovanje ne mora točno pokazati stvarne preferencije potrošača, odnosno pučanstva. Drugo, interesi pojedinih interesnih skupina mogu biti iznad preferencija većine građana. Treće, privatni utjecaj na zakonodavstvo može voditi ekspanziji nekih programa iznad optimalne razine. I na kraju, birokracija može postupati suprotno željama potrošača.³⁰

4.1. Uvod u javni izbor

Javni izbor je upotreba ekonomskih alata za rješavanje ustaljenih problema političkih znanosti.³¹ Ova definicija upućuje na interdisciplinarnu prirodu teorije javnog izbora.³² Ovisno o radu koji se odabere za pionirski doprinos teoriji javnog izbora, govorimo o disciplini koja je nastala u kasnom 18. stoljeću kao izdanak matematike, ili u kasnim 1940-ih kao izdanak ekonomije.

Razvoj moderne literature o javnom izboru nastaje objavljivanjem radova D. Black (1948a, b), J.M. Buchanan (1949) i K.J. Arrow (1950) u kasnim 1940-ih i 1950. Kasnije Antony Downs (1957.) u *An Economic Theory of Democracy* postavlja tezu da političke strukture organiziraju takvu ekonomsku politiku koja im omogućava da budu ponovno izabrani. To je u ekonomiji poznato kao igre između nositelja ekonomske politike i glasača.³³ Odnosno, pretpostavka je da su glasači 'kratkovidni' te je političarima u interesu da udovolje

²⁸ Samuelson, P., Nordhaus, W., (2010): Ekonomija 19. Izdanje, str. 308.

²⁹ Ibid

³⁰ Pavić I, Benić Đ, Hashi I., (2007): Mikroekonomija, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split, str. 614.

³¹ Tullock G., [1987]; (2008): Public choice, The New Palgrave Dictionary of Economics

³² Mueller, D. C. (2008): Public choice: an introduction. In Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy, Springer US, str. 31-46

³³ Blanchard, O., (2005): Makroekonomija, Mate d.o.o., Zagreb

glasačima kako bi bili ponovno izabrani, pa tako mjerama ekonomske politike smanjuju nezaposlenost ili potičući nekim drugim mjerama, barem prividno, bolju situaciju u ekonomiji. Iako se važan doprinos modernoj teoriji javnog izbora mogu naći i ranije u djelima Schumpetera (1942) i Bowena (1943), radovi Blacka, Buchanana i Arrowa su pokrenuli razvoj teorije javnog izbora kao suvremene discipline. James Buchanan i Gordon Tullock 1962. godine objavljuju jedno od najvažnijih djela za razvoj teorije javnog izbora, pod imenom „The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy“. U njemu autori ističu prednosti jednoglasja,³⁴ te se tako njih dvojica smatraju utemeljiteljima i tvorcima ove teorije. U okviru ove teorije, iznjedrena su dva stajališta političkih promjena u suvremenim društvima odnosno dvije razine istraživanja:³⁵

- „ekonomska teorija ustavnosti“
- „teorija političkih institucija“

Prva teorija je povijesna prethodnica teorija društvenog ugovora, a u novije vrijeme se bavi pitanjima ograničavanja moći države, koje aktivnosti država tolerira, što je područje političke aktivnosti itd. Dok druga teorija razrađuje unutar legalnog sustava, teorije i pravila glasovanja, teorije izbora, birokracije i stranačke utakmice.³⁶

Razvoju teorije o javnim izborima, kao i njezinom znanstvenom utemeljenju, pridonijela su tridesetih, odnosno šezdesetih godina 20. stoljeća osobito dva istaknuta američka znanstvenika - A. Bergson i K. J. Arrow, i to najprije A. Bergson tridesetih godina svojim poznatim djelom *A Reformulation of Certain Aspects of Welfare Economics*, objavljenim 1938. godine.³⁷ Neki od ostalih istaknutih imena zaslužnih za teoriju javnog izbora su i Tollinson, Haefele, Ostrom, Muller... Budući da je „public choice“ specifična znanstvena disciplina koja sadrži i pozitivne i normativne ekonomske aspekte³⁸, a to znači da se temelji na vrijednosnim sudovima o političkim mjerama za financiranje javnog sektora,

³⁴ <http://www.ijf.hr/hr/korisne-informacije/pojmovnik-javnih-financija/15/javni-sektor/316/teorija-javnog-izbora/322/>

³⁵ Sever, I., (1995): Javne financije (razvoj – osnovne teorije – analiza), Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, str. 266

³⁶ Ibid

³⁷ Vuković, I., (1997): Teorija javnog izbora i financiranja javnog sektora u visokorazvijenim zemljama svijeta, Politička misao, Vol XXXIV, br. 3, str. 166

³⁸ Pozitivni pristup je općenito onaj koji istražuje činjenice, u ovom slučaju govori o stavu da je za pojedinca bolje kolektivno korištenje nego da pojedinačno sam plaća, dok normativni pristup ispituje kako bi trebalo nešto izgledati, u ovom slučaju, proces zajedničkih vrijednosti za korist pojedinca.

može se zaključiti da ona sa političkog i ekonomskog gledišta proučava proces donošenja proračuna i zadovoljavanje javnih potreba kroz sustav javnog izbora i javnog sektora.³⁹

4.2. Oblici demokracije (donošenje demokratskih odluka)

Određivanje pojma demokracije, kratki osvrt na povijest i moderni oblik demokracije je bitno da bi se dalje mogla analizirati predstavnička i izravna demokracija kao karakteristika suvremenog donošenja odluka koje proučava teorija javnog izbora. Demokracija (vladavina naroda) je politička ideja o vladavini u kojoj sudjeluju svi članovi zajednice (narod), izravnim odlučivanjem ili posredno putem izabраниh predstavnika.⁴⁰

Opće poznata činjenica je rođenje demokracije oko šestog-petog stoljeća prije nove ere na područjima današnje Grčke. Budući da se radilo o tzv. *atenskoj demokraciji*⁴¹ postoje osporavanja koliko je ta demokracija uistinu bila demokratska s obzirom da je mali broj stanovnika stvarno i sudjelovao u odlukama (žene, robovi i stranci nisu, nego samo muškarci s navršениh 20 godina života). Koliko god bila možda i nakaradna takva vrsta (izobličene) demokracije ona je neosporno udarila temelje daljnjem razvoju demokracije, sloboda, vanjske politike, prava i pravosuđa, zakona i normi. Razmatrati modernu demokraciju nije lako. Ona ne obuhvaća samo povijesne pretpostavke pojedinca koje je imao grčki oblik demokracije već oblike državnih uređenja, tipove vlasti - sustav vladavine, ljudska prava i prava manjina, ravnopravnost i jednakost građana, slobodni izbor...

U Republici Hrvatskoj govoreći o izravnom modelu moderne demokracije postoji nekolicina primjera, a to su tri referenduma. Referendum je oblik neposrednog odlučivanja birača u obavljanju državne vlasti o pitanjima određenim Ustavom Republike Hrvatske (državni referendum) i o pitanjima iz samoupravnog djelokruga jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (lokalni referendum).⁴²

³⁹ Ibid

⁴⁰ www.enciklopedija.hr , Leksikografski zavod Miroslav Krleža

⁴¹ Regent, N., (2002): Popper i atenska demokracija, Politička misao, Vol XXXIX, br. 3, str. 20–41

⁴² NN 33/96 od 30.04.1996.g., Zakon o referendumu i drugim oblicima osobnog sudjelovanja u obavljanju državne vlasti i lokalne i područne(regionalne) samouprave, članak 2., preuzeto sa <http://www.zakon.hr/>

Tri državna referenduma RH:

- Referendum o hrvatskoj samostalnosti, 1991.
- Referendum o pristupanju Hrvatske Europskoj uniji, 2012.
- Referendum o ustavnoj definiciji braka, 2013.

Referendum se onda provodi *Zakonom o referendumu i drugim oblicima osobnog sudjelovanja u obavljanju državne vlasti i lokalne i područne (regionalne) samouprave* te drugim propisima iz *Ustava RH*. No, postavlja se pitanje: Postoji li ipak opasnost od izravne demokracije? Pretpostavka je da na izbore može izaći svaki punoljetni građanin RH koji ne mora imati znanja o ekonomskim, političkim i drugim pitanjima.

Prvi Referendum je kod pojedinca vjerojatno vođen nacionalnim identitetom, lošim stanjem gospodarstva i hrvatskog pitanja te krize u SFRJ. Drugi referendum je bio po nekima slično (obnutog) karaktera, odnosno ulaženje u drugačiju vrstu zajednice. Mišljenje stanovništva se naravno razlikuje, potrebno ga je znati, ali opasnost od takve izravne demokracije je da će nekada neupućeno, neobrazovano u krajnjem slučaju i starije stanovništvo odlučivati o budućnosti države. Ekonomisti, pravnici, političari i razne druge obrazovne struke su sigurno kompetentnije u upravljanju državom od dijela stanovništva koji a priori nema takva znanja. Posljednji Referendum koji je digao prašinu i doveo u pitanje opasnost izravne demokracije je onaj o ustavnoj definiciji braka. Dok je jedna strana to predstavljala kao *festival demokracije* referirajući na to da će ljudi putem slobodnih izbora moći slobodno izraziti svoj stav, druga strana je smatrala to propašću demokracije jer nekompetentna većina odlučuje o pravima manjina. Tada je u Ustav RH odlukom niti 40%⁴³ biračkog tijela i potrošenih preko 40 milijuna kuna državnog novca „zaštićena“ imenica *brak*.

Osim hrvatskih referenduma i praktičnih primjera izravne demokracije, jedan koji je potresao Europu i svijet je *Referendum o članstvu Ujedinjenog Kraljevstva u Europskoj uniji*. On je odmah sutradan imao ekonomske i financijske posljedice, a ni ekonomski analitičari ne znaju kakva budućnost očekuje potpuni izlazak UK iz EU. Zanimljivost i tog referenduma je u tome da je većinsko stanovništvo koje je odlučilo o budućnosti UK (ne samo gospodarskoj nego i teritorijalnoj cjelovitosti i stabilnosti) bilo ono starije životne dobi, koji su kako ih

⁴³ http://www.izbori.hr/2013Referendum/rezult/r_00_0000_000.html?t=1385985395019 , Potpuni službeni rezultati državnog referenduma

mediji nazivaju, uživali u blagodatima EU, a sada mladima odbacili tu mogućnost. Hoće li Ujedinjeno kraljevstvo i Europska unija doživjeti procvat ekonomije i progresivni napredak ili će se loše nositi s posljedicama i teško održati stabilnost kada se referendum i primjeni? (EU provede Lisabonski ugovor o izlasku jedne članice). To će ostati još aktualna tema u narednim godinama koju neki od onih koji su je izglasali, neće ni doživjeti.

4.2.1. Izravna demokracija

Izravna demokracija kao proces političkog odlučivanja će se najbolje objasniti pomoću njenih modela, odnosno putem značajki i okolnosti koje utječu na izravnu demokraciju.

Modeli izravne demokracije:⁴⁴

- Odluke o jednom programu
- Odluke o više programa: ciklične većine
- Mogućnost ostvarivanja ravnoteže pri glasovanju
- Daljnja pravila odlučivanja
- Transakcijski troškovi pri različitim pravilima odlučivanja

Prva točka razmatra odnos donošenja odluka (izborna pravila), odnosno pravilo jednoglasnosti i većinsko odlučivanje. Jedino kod jednoglasnog odlučivanja su prisutni rezultati koji zadovoljavaju Pareto optimalnost, ali oni mogu biti rezultat dugotrajnog postizanja rješenja.⁴⁵ Pri odlučivanju o nekom javnom dobru tijekom glasačke procedure potrebno je ostvariti *konsenzus*⁴⁶ za donošenje zakona jer je društvo podijeljeno na manjinu i većinu te da se ne stvaraju problemi sve dok postoji jednoglasna podrška svih.⁴⁷ Što se tiče pravila većine (većinskog odlučivanja), jasno je da ono nastupa kada se želi smanjiti utjecaj jednog ili više pojedinca, odnosno u kraćem vremenu donijeti odluku s kojom se slaže većina. Matematički određivanje (apsolutne) većine je jednostavno; ako je n – broj glasača onda se većina postiže kao $\frac{n}{2} + 1$ kada je broj glasača paran, dok se kod neparnog broja ukupnih

⁴⁴ Brummerhoff, D. (1996): Javne financije, Sveučilište u Essenu i Sveučilište u Rostocku, Mate d.o.o., Zagreb, str.102-110.

⁴⁵ Ibid, str. 102

⁴⁶ Konsenzus u političkoj teoriji i praksi označava opću suglasnost pri donošenju odluka, a valjan je kada se postigne slobodno, bez prisile, straha ili zablude (Izvor pojma: <http://www.enciklopedija.hr/>)

⁴⁷ Sever, I., (1995): Javne financije (razvoj – osnove teorije – analiza), Ekonomski fakultet Rijeka, str. 273.

glasača većina određuje na način $\frac{n+1}{2}$. Kod mehanizma *pravila većine* jasno je da većina određuje alokaciju javnih dobara, a mehanizam javnog izbora djeluje po dvama pravilima:⁴⁸

- a) većina automatski znači da postoji dio kojem ipak odluka ne odgovara, tako da se ne osigurava *Pareto optimalnost* (takva alokacija ugrožava manjinu)
- b) može se dogoditi „*tiranija većine*“ koja će svojim političkim odlukama moći naštetiti manjini (npr. diskriminacija u raspodjeli dohotka i drugim alokacijama javnih resursa).

Druga okolnost koja utječe na proces odlučivanja je i odluka o više programa koja je objašnjena Arrowljevim teoremom o nemogućnosti.⁴⁹ Budući da se radi o glasačkom paradoksu koji je objašnjen kao posebna podtema ovdje se neće detaljnije razrađivati. Potrebno je samo napomenuti da postoje određeni minimalni uvjeti pod pretpostavkom da su isti i ostvareni. Mogućnost ostvarivanja ravnoteže pri glasovanju se vezuje za Arrowljeve uvjete, a kao rješenje problema bi bilo potrebno smanjiti broj ponuđenih mogućnosti tako da dolazi do manje proturječnosti kada glasač ima samo dvije mogućnosti. Znači da je potrebno jednodimenzionirati probleme, ali u stvarnosti državne odluke ipak imaju više dimenzija.⁵⁰

Pod daljnjim pravilima odlučivanja se osim pravila jednoglasnosti i pravila (apsolutne) većine uzima i relativna većina. Relativna većina predstavlja onu većinu koja je dobila najviše glasova od svih ostalih alternativa. Što znači da nema 50%+1 glas, već ima najveći rezultat od ponuđenih. Takvo određivanje relativne većine je prisutno pri sastavljanju parlamenta, odnosno pri parlamentarnim izborima.

U RH na parlamentarnim izborima, stranka ne mora odmah dobiti većinu već biti samo relativni pobjednik da bi joj se dala mogućnost za sastavljanje Vlade u kojoj ipak treba imati apsolutnu većinu (76 od 151 delegata). Zadnje navedena stavka, transakcijski troškovi pri različitim pravilima odlučivanja su oni troškovi koji nastaju sa donošenjem kolektivnih odluka te ti troškovi mogu teretiti stanovništvo protivno njihovoj volji, a sve su veći sa heterogenijim alternativama i većim brojem građana koji su uključeni u izborni postupak. Ovim modelima koji utječu na izravnu demokraciju može se zaključiti da ona osim troškova

⁴⁸ Ibid, str. 278.

⁴⁹ Kenneth Arrow, ekonomist koji je u djelu *Social Choice and Individual Values* (1951.) predstavio pojam koji se u literaturi naziva teorem o nemogućnosti te njime dokazuje da se svi problemi ne mogu upotpunosti riješiti

⁵⁰ Brummerhoff, D. (1996): *Javne financije*, Sveučilište u Essenu i Rostocku, Mate d.o.o., Zagreb, str. 106

provođenja ima i kompleksnost u provođenju. Prethodno je spomenuto da to može biti opasno pri donošenju važnih odluka (odluke o upravljanju državom, vođenju ekonomske politike itd.), a pogotovo kada se radi o manjinskim pitanjima. (Višenacionalne države i etnički podijeljena društva). Istraživanja jasno pokazuju da pri primjeni mehanizama neposredne demokracije manjine često nisu zaštićene i stalno se moraju podvrgavati većini, a to može dovesti do velikog nezadovoljstva i do dubokih podjela u društvu, osobito u onome koje je već etnički podijeljeno.⁵¹ Također se navodi da izravna demokracija potiče populizam, ali pored svojih mana veći legitimitet i širina demokracije se postiže i postojanjem ovog mehanizma.⁵²

4.2.1.1. *Glasački paradoks*

Glasački paradoks nastaje u situaciji kada niti jedna od opcija ne ostvaruje većinu u odnosu na ostale. Još se naziva i Arrowljev teorem o nemogućnosti. Po njegovom radu ne postoji niti jedan postupak u skupnom odlučivanju a da može zajamčiti ravnotežu (u slučaju postojanja najmanje tri alternativne opcije).⁵³ Arrow je zaključio da ne postoji savršen oblik demokracije koji zadovoljava kriterij uvažavanja pojedinačnih preferencija, da osigurava ispravnu učinkovitost i alokaciju javnih dobara i da je neovisno o redu glasovanja. Lakše razumijevanje Arrowljevog teorema nemogućnosti je jednostavnije preko idućeg primjera:

Tablica 2: Glasački paradoks (Arrowljev teorem nemogućnosti)

Glasačke preferencije			
Glasač	Škola	Športski tereni	Kazalište
Ivan	2	3	1
Marko	3	1	2
Hrvoje	1	2	3

Izvor: www.ijf.hr – Institut za javne financije

Uzima se pretpostavka da pojedinac ima preferencije u vezi tri navedena pojma. Tako dolazimo do toga da Hrvoje najviše vrednu izgradnju škole potom športski teren i na kraju kazalište. Za razliku od njega, Marko najviše preferira izgradnju športskog terena pa kazalište

⁵¹ Cipek, T., (2014): Političke analize, Krize demokracije u Bosni i Hercegovini. Je li neposredna demokracija rješenje?, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, str. 6

⁵² Ibid, str. 7

⁵³ Nikolić N., (1999): Počela javnog financiranja, Ekonomski fakultet Split, str. 46

i na začelju školu. Ivan jedini najviše vrednuje izgradnju kazališta zatim škole i najmanje mu je važan športski teren. Kao i prethodno spomenuta točka o odluci o više programa, vidimo da dolazi do ciklične većine i cikličkog glasanja jer je razvidno po tablici da glasanje o programu za školu pobjeđuje terene (2:1), dalje tereni vode kazalište isto u omjeru (2:1) i na kraju kazalište pobjeđuje program izgradnje škole (2:1).⁵⁴ Prihvatanje određenog programa i konačan ishod stoga ovisi o redosljedju glasovanja. Do ovakve situacije dolazi zbog toga što se ocjenjuje samo ordinalno⁵⁵ i svaki glas ima identičnu vrijednost pa dolazi do nepostojećeg jednoznačnog rješenja.⁵⁶

4.2.2. Predstavnička demokracija

Glasovanje je primjer kolektivnog izbora, odnosno proces u kojem grupe (kolektivi) donose svoje odluke. Glavni ishod kolektivnog izbora je stabilnost, a pod stabilnošću se smatra tendencija donošenja odluke kojom se postiže nekakav cilj, a ne preskakanje između različitih alternativa.⁵⁷ Kada se definiralo glasovanje kao kolektivni izbor, može se postaviti pitanje zašto pojedinac uopće sudjeluje u procesu glasovanja?⁵⁸ Pojedinci koji glasuju možda nisu ni svjesni koliko njihov glas malo odlučuje o konačnom ishodu, ali ipak je potrebno da to rade kao odgovorni članovi društva koji tako unaprijeđuju i prihvaćaju odgovornost ka demokratskom društvu u kojem žive.

S obzirom da se neposredno odlučivanje provodi samo za specifična pitanja i u praksi ima manjkavost i velikih troškova, tako dolazimo do prenošenja odgovornosti odnosno delegiranja naših preferencija na druge institucije – birokraciju, zastupnike, političke stranke, Parlament i Vladu. S prijenosom *odgovornosti* na druge dolazi se do pojma predstavničke demokracije. Predstavnička demokracija – politički je sustav u kojem postoje opći izbori u kojima se dvije ili više stranaka natječu za glasove glasača.⁵⁹ Što znači da u predstavničkoj demokraciji stanovništvo nema izravnu vlast već ju je delegiralo na institucije koje donose odluke umjesto njih. Predstavničku demokraciju ima većina zemalja u svojim parlamentarnim

⁵⁴ Kesner-Škreb M., (1998): Financijska praksa, 22 (3), 377-379, Institut za javne financije

⁵⁵ U A. teoremu se vrši ordinalno ocjenjivanje, a ako se ocjenjuje kardinalno i uzmu neki drugačiji kriteriji od Arrowljevih dolazi se do zaključaka koji pobija dokaz o nemogućnosti demokratskog odlučivanja. Pogledati: Šikić Z., (2013): Što dokazuje Arrowljev teorem, Poučak: časopis za metodiku i nastavu matematike, No.53

⁵⁶ Brummerhoff, D. (1996): Javne financije, Sveučilište u Essenu i Rostocku, Mate d.o.o., Zagreb, str. 105

⁵⁷ Tresch, Richard W., (2008): Public Sector Economics, Palgrave Macmillan, SAD

⁵⁸ Musgrave R., Musgrave P., (1993): Javne financije u teoriji i praksi, Institut za javne financije, Zagreb, str. 93

⁵⁹ Brummerhoff, D. (1996): Javne financije, Sveučilište u Essenu i Rostocku, Mate d.o.o., Zagreb, str. 110

ili predsjedničkim sustavima vlasti. Glasači koji imaju pravo glasovanja odaberu zastupnike (delegata) koji su odabrani na ograničeno vremensko razdoblje i na taj način donose odluke u kojima glasači više nemaju nikakve mogućnosti djelovanja ni povlačenja svojih odluka.

4.2.1.1. Glasači, političke stranke i interesne skupine

Uzmimo za pretpostavku da je glasač racionalan i to na način da on prikuplja informacije o preblemskim područjima, na temelju toga donosi zaključke i tako ocjenjuje stranke (političke opcije). S druge strane imamo nepotpune informacije (nedovoljno informiranog glasača iz raznih razloga) te u tim slučajevima dolazi do indiferentnosti za glasovanje, neodazivanje glasovanju što za posljedicu ima kvaliteta argumenata političara i njihove odluke jer kada mnogo potencijalnih glasača ne glasuje onda raste utjecaj manjih i dobro organiziranih skupina na proces donošenja odluke jer imaju određene interese.⁶⁰

Paralelu možemo povući sa zadnjim parlamentarnim izborima u RH (rujan, 2016.) gdje je bio nizak odaziv glasača (52,59%⁶¹) odnosno nešto manje od 2 milijuna registriranih glasača te je, kako mediji nazivaju, došlo do ovakvog rezultata koje je išlo u korist relativnog pobjednika. Može se zaključiti da je niži odaziv i indiferentnost birača donijelo relativnu pobjedu drugoj opciji. U ovom slučaju nezadovoljni lijevo-liberalni birači iz različitih razloga nisu sudjelovali u demokratskom procesu donošenja odluke i na neki način su odredili relativnog pobjednika. Koje uopće preferencije ima (racionalni) glasač teško je odrediti jer na njegovu odluku može utjecati mnoštvo kriterija te ih je nemoguće obuhvatiti.

U procesu odlučivanja također sudjeluju i interesne skupine koje mogu imati utjecaja više ili manje utjecaja na državne odluke. Interesne skupine mogu biti različiti subjekti ili lobiji koji promiču svoje interese da bi proizvodile javno dobro. Po tome se mogu spomeniti neke interesne grupe na regionalnoj ili lokalnoj razini koje promoviraju programe od značaja određenog geografskog područja, interesne grupe mogu biti i po dobi (mladi i stariji/umirovljenici), bogati i siromašni koji će se boriti za različite porezne stope itd.

⁶⁰ Ibid, str. 118

⁶¹ <http://www.izbori.hr/> - Internet stranica državnog izbornog povjerenstva

Političke stranke su također jedna vrsta interesnih grupa jer se okupljaju s nekim ciljem ostvarivanja javnog dobra za što veći broj ljudi, dok ih vodi *sebična osobina* za ponovnim biranjem na vlast te bi ih ta osobina trebala tjerati da trenutno rade bolje da bi kasnije to glasači prepoznali. U modernim demokracijama postoje barem dvije političke opcije koje se bore za osvajanje političke moći, a razlikuju se po programskim paketima koji nude. Stranka je najčešće određena na političkom spektru i na taj način pokušava pridobiti one građane koji imaju ista ili slična uvjerenja kako ideološka tako i ekonomska. Stranke ljevice zagovaraju snažnije uplitanje države u gospodarstvo odnosno danas socijaldemokratske stranke podupiru pitanja o problemima radnika, jednakosti i solidarnosti, slobode pojedinca, okoliš itd., a konzervativne (desno orijentirane) stranke u modernim mješovitom gospodarstvima se manje zalažu za probleme radnika, jednakosti u bilo kojem smislu te promoviraju slobodno tržište i tržišno orijentiranu ekonomiju. Na političkom spektru postoje i opcije koje pripadaju centru ili obuhvaćaju neke od značajki s obje strane pa ih je nemoguće svrstati. Tako i u RH postoje parlamentarne stranke koje se ne žele ili ne znaju opredijeliti i definirati svoju politiku. (Iako u RH sve stranke ionako mjenjaju svoj politički smjer).

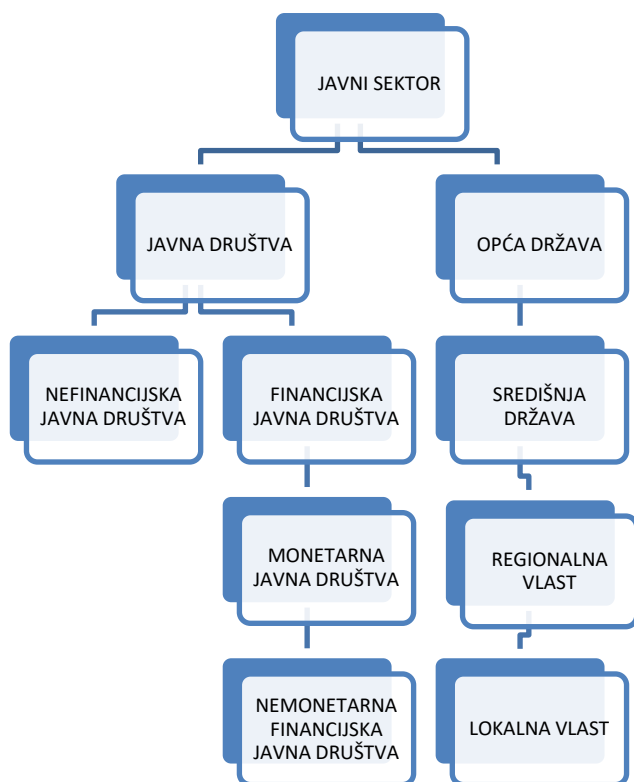
4.3. Javni sektor (javne financije)

Javni sektor je predmet istraživanja javnih financija. U proračunima javnog sektora su prikazani državni prihodi i državni rashodi koji su temelj ekonomskoj analizi djelovanja države; *Public Economics ili Public Sector Economics*.⁶² Statistika državnih financija najviše se bavi sektorom opće države.⁶³ Da bi se bolje razumjele javne financije i od kojih razina dolaze i gdje se alociraju sredstva, prikazat će se razine javnog sektora. Moderna tržišna gospodarstva su mješoviti sustav u kojem javni i privatni sektor djeluju međuovisno i povezano. Gospodarski sustav zapravo nije ni javan ni privat, već mješavina oba sektora. Proučavanje djelovanja javnog sektora ne odnosi se samo na njegovo financiranje već javni sektor ima značajno djelovanje i na alokaciju raspoloživih resursa, na raspodjelu dohotka i na razinu ekonomske aktivnosti.⁶⁴

⁶² Brümmerhoff, D., (2000): Biblioteka Gospodarska misao, Zagreb, str. 1

⁶³ Bajo A., Jurlina Alibegović D., (2008): Javne financije lokalnih jedinica vlasti, Institut za javne financije, Zagreb, str. 9

⁶⁴ Kesner-Škreb, M., (1998): Pojmovnik javnih financija, Financijska praksa, 377-379

Dijagram 1: Struktura javnog sektora

Izvor: Autorov prikaz dijagrama po: International Monetary Fond, 2001., str. 15

Dijagram 1, prikazuje na koji način je strukturiran javni sektor, on se dijeli na razine: javna društva i opća država. Prva skupina, javna društva (i kvazidruštva) pravne su osobe u državnom vlasništvu ili na kojima država ima vlasnička prava. Oni obavljaju neke transakcije ili financijsko posredovanje kao dio državnog posla. Opća država se prema MMF-u definira kao sve razine državne vlasti i sve institucije koje državi stvaraju prihode i rashode, a središnjoj državi pripada 20 ureda državne uprave u županijama te ministarstvima i državne agencije. Regionalna vlast (savezne države, provincije) su najveća geografska područja na koja se svaka država može podijeliti prema političkom ili administrativnom razlogu. Ova razina treba samostalno raspolagati imovinom i vlastitim sredstvima te sukladno poslovanju, stvarati i obveze. Lokalna razina u Hrvatskoj obuhvaća 126 gradova i 429 općina što znači da je ta razina izvršne lokalne državne vlasti na malom geografskom prostoru i imaju jednako tako širok opseg ovlasti. U nastavku se prikazuju Tablica 1a i 1b, kako i naslov kaže vidljiv je Državni proračun za 2016. godinu i projekcije za 2017. i 2018. Državni proračun je akt kojim se procjenjuju prihodi i primici te utvrđuju rashodi i izdaci za jednu godinu, u skladu sa zakonom i donosi ga Hrvatski sabor.⁶⁵

⁶⁵ <http://www.mfin.hr/hr/proracun>

Tri su glavne funkcije proračuna:⁶⁶

- prikazuje najvažnije ciljeve države u fiskalnoj godini
- služi kao instrument kojim država utječe na ekonomsko stanje zemlje
- služi kao sustav kontrole prikupljanja i trošenja proračunskih sredstava

S obzirom na navedene funkcije koje ima proračun, na tablici je vidljiv i brojčani iskaz. Tablica je radi jednostavnosti prikaza podijeljena na dvije, ali su opisni redci isti, dok se podaci u stupcima razlikuju. Tako je na prvoj tablici prikazano činjenično, izvršeno stanje za 2014, plan 2015 i prijedlog proračuna za 2016.-u. Budući da je proračun važni akt kojim se definiraju fiskalni ciljevi države, ekonomsko stanje i politika te sustav kojim država prikuplja i alocira sredstva, on mora biti unaprijed isplaniran, stoga tablica 3b prikazuje iste deskriptivne stavke prihoda, rashoda i na kraju razlika viška/manjka, ali za 2017. i 2018. godinu kao projekcije koje je država ne temelju prethodnih analiza predpostavlja i koje će otprilike imati u budućnosti.

Tablica 3a: Državni proračun Republike Hrvatske za 2016. godinu i projekcije za 2017. i 2018. godinu (Račun prihoda i rashoda)

	IZVRŠENJE 2014.	PLAN 2015.	PRIJEDLOG PRORAČUNA ZA 2016.
Prihodi od poslovanja	114.044.484.837	107.740591.928	114.316.225.791
Prihodi od prodaje nefinanc. imovine	689.719.775	450.638.451	602.930.000
Ukupni prihodi	114.734.204.612	108.191.230.379	114.919.155.791
Rashodi poslovanja	125.689.498.239	117.306.420.492	118.974.128.105
Rashodi za nabavu nefinanc. imovine	1.856.996.258	3.410.906.975	3.430.362.840
Ukupni rashodi	127.546.494.497	120.717.327.467	122.404.490.945
Razlika višak/manjak	-12.812.289.885	-12.526.097.088	-7.485.335.154

⁶⁶ Ibid

Tablica 3b:

	PROJEKCIJA PRORAČUNA ZA 2017.	PROJEKCIJA PRORAČUNA ZA 2018.
Prihodi od poslovanja	116.981.278.608	122.876.052.553
Prihodi od prodaje nefinancijske imovine	684.128.445	582.181.323
Ukupni prihodi	117.665.407.053	123.458.233.876
Rashodi poslovanja	121.360.472.915	126.988.303.290
Rashodi za nabavu nefinancijske imovine	3.507.725.961	3.025.030.094
Ukupni rashodi	124.868.198.876	130.013.333.384
Razlika višak/manjak	-7.202.791.823	-6.555.099.508

Izvor: tablica – prikaz autora, podaci: <http://www.mfin.hr/hr/proracun> - Ministarstvo financija, dokument objavljen u Narodnim novinama, broj 26 od 24. ožujka 2016. godine

5. FEDERALIZAM

U uvodnoj podtemi koja se bavila pitanjima države i gospodarstva, je objašnjen pojam držanih uređenja pa tako i federacije. S obzirom da je to bilo pravno određenje takvog uređenja države u ovoj podtemi se obrađuje federalizam s ekonomskog (financijskog) pogleda odnosno decentraliziranih jedinica. Decentralizacija je najkorisnija kada postoje velke razlike u preferencijama građana. Što su veće razlike, to značajnije postaju ekonomije razmjera, administrativni troškovi i efekti prenapučenosti.⁶⁷ Baksa ističe kako je nastanak federalizma i razvitak njegovih raznolikih oblika u povijesti bio uvjetovan određenim objektivnim faktorima u pojedinim društvima odnosno državama, a koji se održavaju i u svijesti ljudi.

Federativni oblici povezivanja nastaju tamo gdje različiti objektivni faktori (potreba obrane i zajednički ekonomski interesi) potiču i razvijaju težnju za povezivanjem u širu zajednicu, ali gdje istovremeno, pod utjecajem drugog niza objektivnih faktora, većina ne želi potpuno jedinstvo i u svemu. Dakle, gdje se nasuprot težnji za jedinstvom javlja i težnja za održavanjem svoje ranije samostalnosti, bar u određenom dijelu društvenih pitanja i poslova.⁶⁸

To znači da je federalizam oblik ujedinjavanja koji radi distinkciju između centralističkog ujedinjavanja zato što postoje određene skupine ili interesi koji ne želi biti na taj način ujedinjeni već samo u nekim ekonomskim pitanjima, pitanjima obrane teritorija itd. Brümmerhoff pojam federalizma definira kao državni sustav s (više ili manje) potpunom samostalnošću njegovih članova. Funkcije prihodi i rashodi podijeljeni su između više državnih razina.⁶⁹

⁶⁷ Brümmerhoff, D., (2000): Biblioteka Gospodarska misao, Zagreb, str. 501

⁶⁸ Baksa J., 1975., Politička misao : časopis za politologiju, Vol.12 No.4, str. 85

⁶⁹ Brümmerhoff, D., (2000): Biblioteka Gospodarska misao, Zagreb, str. 489

5.1. Eurofederalizam ili nešto drugo?

Trenutno najbliži i po nekima možda novi/modificirani oblik postoji u Europi, to bi bio eurofederalizam. Eurofederalizam je pojam koji nema pravno uporište, već je izraz koji se koristi za ideologiju i pojedince koji se zalažu za političku reorganizaciju Europe, odnosno da da bude jedinstvena država federalnog tipa. Trenutni, a i budući ustroj Europske unije bi se mogao najbolje opisati na jedan od dva načina koja najbliže određuju današnju strukturu te zajednice. *Intergovernmentalizam* kao pravno-politički pojam, nastao je u okviru europskog integriranja te u okviru konceptualnog pristupa kojim se objašnjava sam proces europskog integriranja. Karakteriziran je državnim centrizmom, odnosno privilegiranjem uloge (nacionalnih) država u okviru Europske unije.⁷⁰ Također ono predstavlja integraciju u kojoj se vodi samo određena politika koja ne dira u suverenitet država članica, no u kojoj bi trebala biti smanjena uloga glavnih državnih organa u korist onih supranacionalnih koje bi trebale predstavljati nacionalne vlade.⁷¹

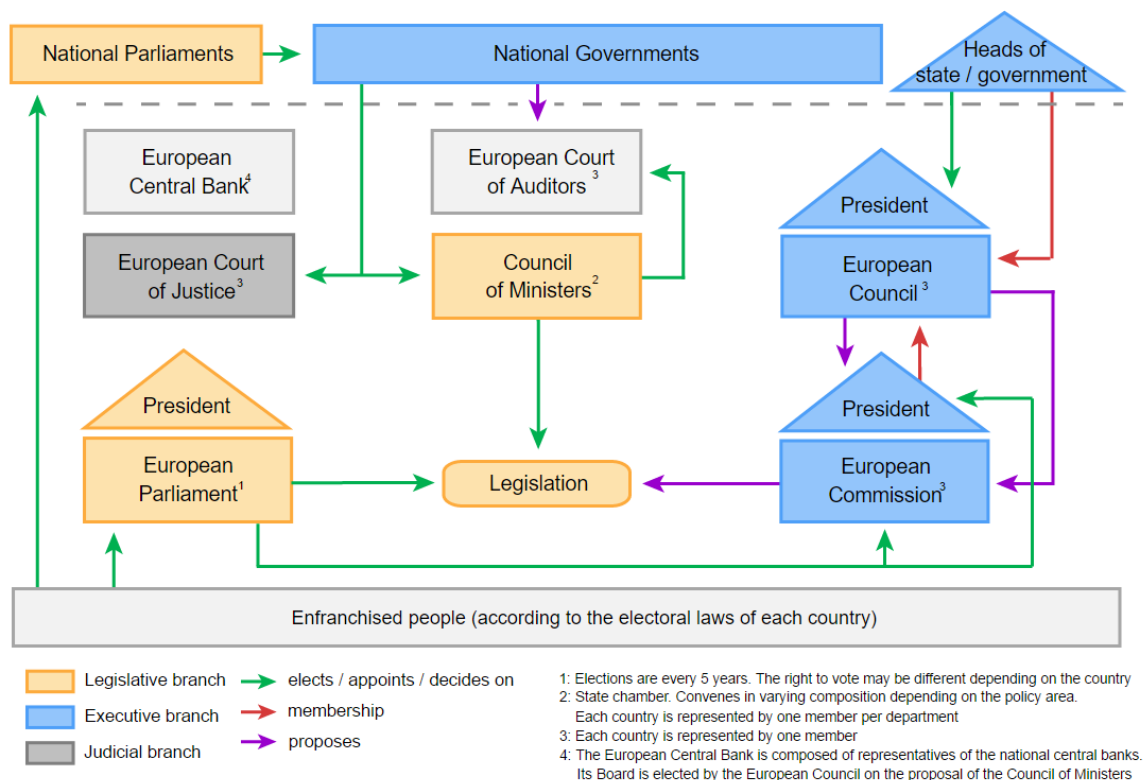
Federalizam je stalni proces te on nije samo skup teorijskih definicija, već politička realnost u kojoj su moguće varijacije na temu, poput onog europskog, iako će brojni reći da prava federacija postoji ukoliko postoji i zajednička državna vojska.⁷² Mnogi pravnici i politolozi reći će da je današnja Europska unija prikrivena federacija koja svoju egzistenciju crpi iz Lisabonskog ugovora. Također, EU-pesimisti reći će da se suverenitet država unutar same Europske unije smanjuje što je dokaz postojanja federacije. Tehnički, pravno i politički gledano, Europska unija još uvijek nije federacija u pravom smislu te riječi jer joj fali određeni pravni i politički elementi kako bi zadovoljila opis unutar istog pojma, ali zadovoljava elemente intergovernmentalizma te supranacionalizma.⁷³

⁷⁰ Cini M., (2007): *European Union politics, Intergovernmentalism*, New York, str. 100

⁷¹ Ibid, str. 101

⁷² McKay, D., (1996): *Federalism and European Union*, New York, str. 16.

⁷³ Nedić T., (2014): *Pravni, politički i ekonomski aspekti teorije europskog federalizma - izazovi, dvojbe i kontroverze*, str. 111

Slika 1: Političko uređenje Europske unije

Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/European_Union#/media/File:Political_System_of_the_European_Union.svg

5.2. Europska integracija – Analiza teorijom javnog izbora

U ovom poglavlju pružit će se analiza europske integracije koristeći teoriju javnog izbora s fokusom na dva pitanja: (1) interese i pravila odlučivanja glavnih aktera te (2) institucionalnu dinamiku integracije.

5.2.1. Akteri

1. Birači/glasači

U literaturi se obično pretpostavlja da su europski birači slabije informirani o politici Europske Unije nego o politici u vlastitoj zemlji (Vaubel, 1994). Razloge za to možemo pronaći u jezičnoj barijeri, fizičkoj udaljenosti i netransparentnosti procesa donošenja odluka EU-a. Povećani trošak informiranja proizlazi i zbog veličine biračkog tijela i neizravne prirode demokratske kontrole što dodatno smanjuju poticaj pojedinca za informiranjem (npr. Vaubel, 1986).

2. Vijeće Europske unije

Vijeće Europske unije (The Council of the European Union) je institucija Europske unije u kojoj su zastupljene vlade država članica. U njoj se sastaju ministri i drugi dužnosnici iz država članica EU-a kako bi donijeli zakone i uskladili politike koji spadaju u nadležnost Europske unije. Vijeće se sastaje u 10 različitih oblika koje sačinjavaju ministri iz 28 članica ovisno o temi koja se razmatra. Vijeće je glavni donositelj odluka u EU-u te pregovara i donosi nove propise EU-a ili ih prema potrebi prilagođava. Novi se zakoni EU-a obično donose uz suglasnost Europskog parlamenta, primjenom redovnog zakonodavnog postupka.

3. Europska Komisija

Europska komisija (European Commission) je političko, te glavno izvršno tijelo Europske unije. Naziva se često i Vladom EU. Europska komisija zamišljena je kao tijelo koje djeluje tako da je odlučivanje u njemu neovisno od volje države članica (nadmacionalni karakter). Zajedno s Europskim parlamentom i Vijećem Europske Unije, čini tri glavne institucije koje vode Europsku uniju. Europska komisija je odgovorna za predlaganje zakona, provođenje odluka, uspostavljanje ugovora sa EU i operativno upravljanje poslovanjem EU. Komisija djeluje kao kabinetska vlada koju čini 28 članova Povjerenstva (poznati kao "povjerenici") iz svake države članice.⁷⁴ Unatoč tome, članovi su dužni djelovati u interesu EU kao cjeline, a ne svoje matične države. Komisija ima snažan interes u centralizaciji EU-a, a još je dalje udaljena od kontrole birača nego Vijeća (Vaubel, 1994).

4. Europski parlament

Europski parlament (The European Parliament) jedino je izravno izabrano tijelo Europske unije koje zajedno s Vijećem Europske Unije i sa Europskom komisijom čini zakonodavnu vlast Europske unije. Sastoji se od 751 zastupnika, koji se biraju svakih 5 godina te predstavljaju 500 milijuna građana Europe. Međutim, odaziv birača na izborima za Europski parlament je u stalnom padu od 1979. Odaziv birača u 2014. godini iznosio je 42.54%.⁷⁵

⁷⁴ European Commission (2006): How the European Union works: Your guide to the EU institutions

⁷⁵ "Results of the 2014 European elections" European Parliament. (<http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2014.html>)

Unatoč tome što Europski parlament ima zakonodavnu vlast koju Vijeće i Komisija ne posjeduju, Parlament formalno nema mogućnost pokretanja zakonodavnih inicijativa, kao što to ima većina nacionalnih parlamenata zemalja članica Europske unije.⁷⁶ Europskom Parlamentu je kao i većini federalnih parlamenata, interes u što većoj centralizaciji EU (Vaubel, 1994), stoga bi se moglo reći da on ne kontrolira težnje ka centralizaciji Europske Komisije, već ih podupire i pojačava.

5. Europsko vijeće

Europsko vijeće (The European Council) je institucija Europske unije koja se sastoji od predsjednika država ili predsjednika vlada država članica Europske Unije, predsjednika Europskog vijeća te predsjednika Europske komisije. Europsko vijeće je odgovorno za definiranje općeg političkog smjera i prioriteta Europske Unije. Iako Europsko vijeće nema formalnu zakonodavnu vlast, ono je strateško tijelo koje djeluje kao kolektivno predsjedništvo.

6. Europski sud pravde

Europski sud pravde (The European Court of Justice) je najviši sud u Europskoj uniji u pitanjima prava Europske Unije. Europski sud pravde je zadužen za tumačenje zakona EU-a i osiguranje jednake primjene zakona u svim zemljama članicama EU.⁷⁷ Sastoji se od po jednog suca iz svake od 28 država članica, ali se najčešće sastaju u skupovima od tri, pet ili petnaest sudaca prilikom saslušavanja slučajeva.⁷⁸ Detaljna analiza Europskog suda pravde (ECJ) koristeći teoriju javnog izbora može se pronaći u radovima Shapira (1992) i Kuhna (1993). Europskom sudu pravde je u interesu politička centralizacija EUa, te nema sumnje da je djelovao kao "motor" političke i tržišne integracije (Vaubel, 1994).

⁷⁶ „Parliament's powers and procedures“ European Parliament. (<http://www.europarl.europa.eu/>)

⁷⁷ „The Court of Justice“. Europa (web portal). (http://europa.eu/european-union/law_en)

⁷⁸ „The Court of Justice“. (http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024)

5.2.2. EU federalizam – podjela nadležnosti između EU i država članica

Granice nadležnosti Unije uređene su načelom dodjeljivanja, dok je izvršavanje nadležnosti Unije uređeno je načelima supsidijarnosti i proporcionalnosti. Na temelju načela dodjeljivanja, Unija djeluje samo u granicama nadležnosti koje su joj države članice dodijelile Ugovorima kako bi postigla njima određene ciljeve. Nadležnosti koje Ugovorima nisu dodijeljene Uniji, zadržavaju države članice.

Isključiva nadležnost:	Podijeljena nadležnost:		Komplementarna nadležnost:
<p><i>"Unija ima i isključivu nadležnost za sklapanje međunarodnog sporazuma kad je njegovo sklapanje predviđeno zakonodavnim aktom Unije."</i></p>	<p><i>"Države članice ne mogu vršiti svoju nadležnost u područjima gdje je vrši Unija."</i></p>	<p><i>"Izvršavanje te nadležnosti od strane Unije ne smije države članice sprečavati u izvršavanju njihove nadležnosti:"</i></p>	<p><i>"Unija je nadležna za poduzimanje djelovanja kojima se podupiru, koordiniraju ili dopunjuju djelovanja država članica."</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • carinska unija, • utvrđivanje pravila o tržišnom natjecanju potrebnih za funkcioniranje unutarnjeg tržišta, • monetarna politika za države članice čija je valuta <u>euro</u>, • očuvanje morskih bioloških resursa u okviru zajedničke ribarstvene politike, • zajednička trgovinska politika. 	<ul style="list-style-type: none"> • unutarnje tržište; • socijalnoj politici za aspekte utvrđene u ovom Ugovoru; • ekonomska, socijalna i teritorijalna kohezija; • poljoprivreda i ribarstvo, osim očuvanja morskih bioloških resursa; • okoliš; • zaštita potrošača; • promet; • transeuropske mreže; • energetika; • područja slobode, sigurnosti i pravde; • zajednička briga za sigurnost u pitanjima javnog zdravstva, za aspekte utvrđene u Ugovoru 	<ul style="list-style-type: none"> • područjima istraživanja, tehnološkog razvoja i svemira • razvojne suradnje, humanitarne pomoći <p><i>"Unija koordinira politike država članica ili implementira dopune njihovim zajedničkim politikama, koje nisu drugdje pokriveno"</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • koordinacija ekonomske politike, politike zapošljavanja i socijalne politike • zajednička vanjske i sigurnosne politike, kao i obrambena politika 	<ul style="list-style-type: none"> • zaštita i poboljšanje zdravlja ljudi; • industrija; • kultura; • turizam; • obrazovanje, strukovno obrazovanje, mladi i sport; • civilna zaštita; • administrativna suradnja.

Slika 2: Podjela nadležnosti između EU i država članica

izvor: Ugovor o funkcioniranju Europske unije:

<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2012/326/01&qid=1401280838965&from=EN>

5.3. Fiskalni federalizam

Fiskalni federalizam označava fiskalne odnose središnje vlasti i nižih razina vlasti, odnosno financijske aspekte prijenosa vlasti s nacionalne razine na regionalne i lokalne razine. Fiskalni federalizam obuhvaća dva povezna područja. Prvo je raspodjela nadležnosti u odlučivanju o javnim rashodima i javnim prihodima među različitim razinama vlasti (nacionalnim, regionalnim i lokalnim).⁷⁹ Drugo je područje stupanj slobode odlučivanja regionalnih i lokalnih vlasti u razrezivanju lokalnih poreza te u određivanju pojedinih rashoda (u agregatnomu i detaljnom smislu).⁸⁰ Stupanj decentralizacije je taj koji određuje ovlasti koje imaju određene razine, što se tiče lokalne vlasti to ovisi o nekoliko kriterija, a neki od njih su: koliko uopće javnih usluga financira lokalna vlast, koliko ima prihoda za njihovo financiranje, stupanj koji lokalne vlasti imaju za raspodjelu proračunskih sredstava i koliko slobodu ima pri određivanju poreznih stopa i korisničkih naknada. Kako fiskalni federalizam predstavlja podjelu fiskalnih odgovornosti među različitim razinama vlasti to bi značilo da je npr. u SAD-u podjela određena ovako: savezna, državna i lokalna.

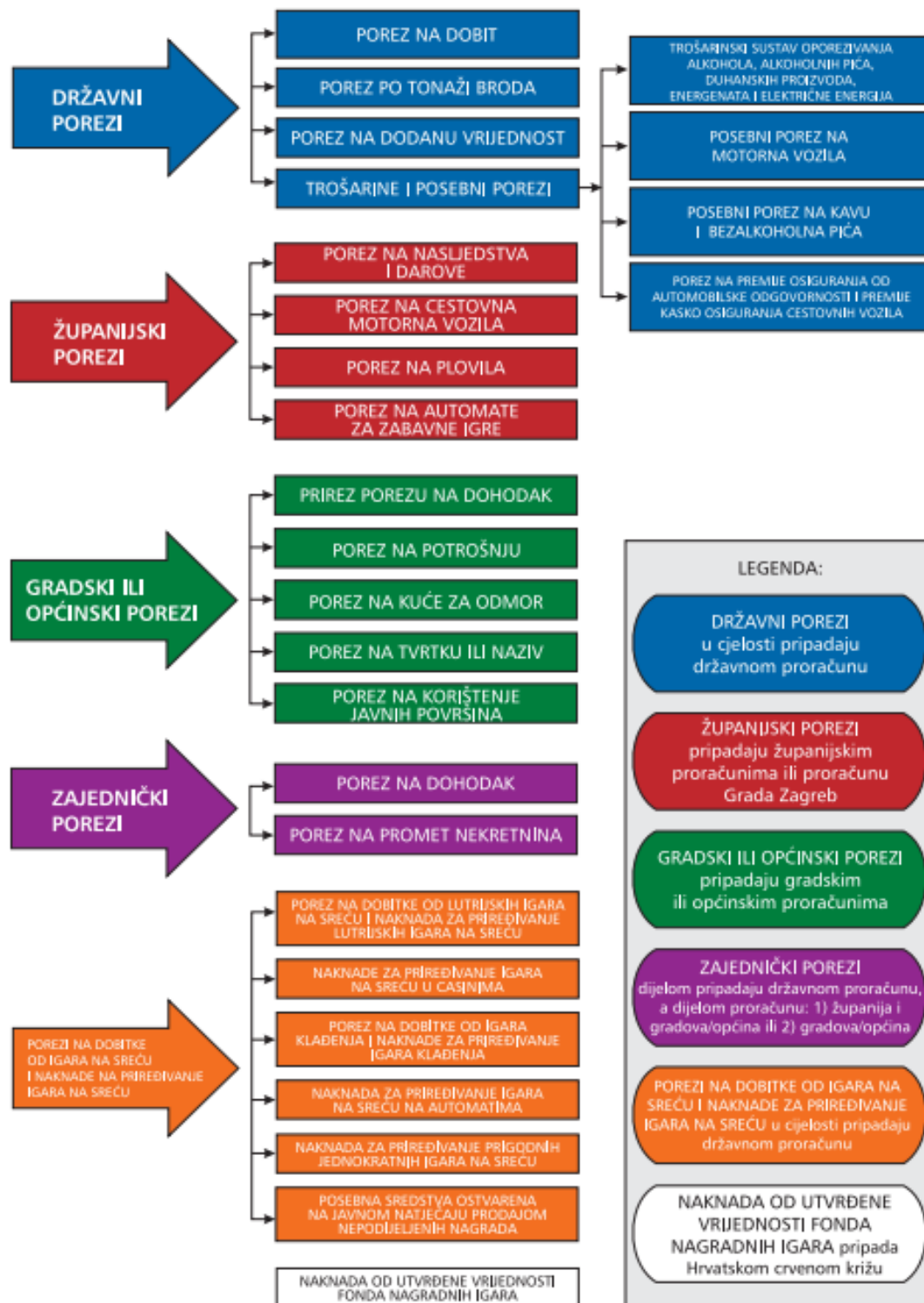
Američki sustav javnih financija spada pod fiskalni federalizam. Savezna vlada usmjerava svoju potrošnju na pitanja od nacionalnog interesa – na nacionalna javna dobra kao što su obrana i istraživanje svemira. Tako savezne rashode SAD-a čine najviše nacionalna obrana (i mirovine zbog proteklih ratova), te stečena prava (socijalno osiguranje, osiguranje dohotka, zdravstvo). Takvi savezni rashodi zbrojeno čine izdatke koji se mjere u milijardama i bilijunima dolara. Što se tiče državnih i lokalnih jedinica najveća stavka su obrazovanje jer se većina učenika školuje u ustanovama koje financiraju lokalne vlasti. Veliki rashodi koji padaju na teret državne i lokalne jedinice su i financiranje zatvora koji se znatno povećavaju u odnosu na prošlost jer zadnja dva desetljeća SAD vodi *rat* protiv kriminala. Nasuprot rashodima su savezni, državni i lokalni porezi. Najopsežniji i kompleksniji porez u saveznim porezima je porez na dohodak pojedinca, a tu su još i porezi na dobit korporacije i porez na potrošnju. Unutar američkog sustava fiskalnog federalizma, državne i lokalne vlasti oslanjaju se na znatno drugačije skupine poreza od onih koje koristi savezna vlast. Državne i lokalne jedinice se oslanjaju na transfere i neizravne poreze. Porez na imovinu, promet, transferi i ostali neizravni porezi.⁸¹

⁷⁹ Institut za javne financije. (<http://www.ijf.hr/hr/korisne-informacije/pojmovnik-javnih-financija/15/fiskalna-decentralizacija/42/fiskalni-federalizam/328/>)

⁸⁰ Kesner-Škreb M., (2009): Fiskalni federalizam, Institut za javne financije, Zagreb

⁸¹ Samuelson P., Nordhaus W., (2010): Ekonomija 19. Izdanje, str. 309-320

5.3.1. Fiskalna decentralizacija Republike Hrvatske

Slika 2: Hrvatski porezni sustav

Izvor: Jerković M., i sur., (2006): Hrvatski porezni sustav, Ministarstvo financija republike Hrvatske, Institut za javne financije, Zagreb

Porezni sustav doprinosi prikupljanju poreznih prihoda, njihovoj redistribuciji i stabilizaciji pojedinih ciljeva, kao što su npr. poticaji zapošljavanja i sl. Upravo zbog toga porezni sustav mora biti što transparentniji i jednostavniji.⁸² Nakon definicije poreznog sustava, dolazi se i do zabrinutosti što bi bilo kada bi se mijenjao, odnosno usklađivao sa EU pa Mijatović N., smatra da su: porezni sustavi pojedinih država odraz njihove društvene, kulturne i političke tradicije, te bi njihova zamjena porezima EU dovela do gubitka blagostanja u tim državama.⁸³

Iz Slike 2. vidljiv je prikaz podjele fiskalne decentralizacije u Republici Hrvatskoj odnosno koje su razine po kojima se prikupljaju državni prihodi putem različitih poreza. Fiskalna decentralizacija u RH je podijeljena na razine: državne poreze, županijske poreze, gradske ili općinske poreze i zajedničke te naknade za priređivanje igara na sreću. Najobimniji porez, porez na dodanu vrijednost spada pod državni proračun (*državni porezi*), također porez na dobit i ostali porezi koje nećemo posebno opisivati. Također je bitno samo napomenuti da pod državnu razinu spadaju i *Trošarine i posebni porezi* čija se daljnja raščlamba može vidjeti na slici. Svi prihodi koji se tako steknu idu u proračun – pripadaju državnom proračunu.

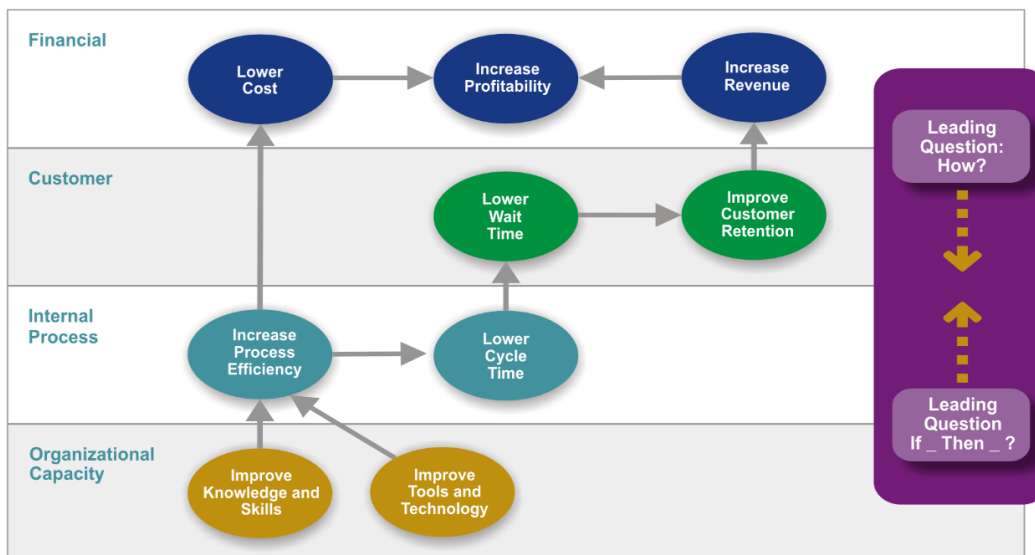
Razina koja je ispod državne je županijska te takvi porezi pripadaju proračunima svoje županije (ili proračunu Grada Zagreba) i zaduženi su za gospodarski razvoj, promet i prometnu infrastrukturu te planiranje i razvoj mreže obrazovnih, zdravstvenih, socijalnih i kulturnih ustanova. Prirez porezu na dohodak, potrošnju, kuću za domor, tvrtku ili naziv ili korištenje javnih sredstava spada pod *gradske ili općinske poreze* jer se tim novcem uređuju naselja i stanovanje, financira prostorno i urbanističko planiranje, komunalne djelatnosti, socijalna skrb, primarna zdravstvena zaštita, civilna zaštita itd. *Zajednički porezi* su prihodi koji se dijele između državne, županijske i općinske/gradske razine i po određenim kriterijima se prelijevaju u njihove proračune. Na kraju kao prihod koji u cijelosti pripada državnom proračunu potrebno je spomenuti i *poreze na dobitke od igara na sreću i naknade za priređivanje igara na sreću*.

⁸² A. Kliment, I., Dražić L., (2005): Porez na dodanu vrijednost na temelju računa: usporedba Hrvatske sa zemljama Europske unije, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, str. 286.

⁸³ Mijatović N., (2004): Usklađivanje europskog PDV-a – povijesni prikaz, Pravni fakultet, Zagreb

Kako u drugim zemljama, pogotovo tranzicijskim, tako je i u Hrvatskoj (koja ionako ima nizak stupanj decentralizacije) pronađena pozitivna korelacija između decentraliziranih sustava i ekonomskog razvoja. Ima dovoljno prednosti za povećanjem stupnja decentralizacije kako na lokalnoj tako i na nacionalnoj razini. Stupanj i model fiskalne decentralizacije ima utjecaj na nacionalnu ekonomiju u cjelokupu i njenu alokativnu efikasnost, a time i makroekonomsku stabilnost i socijalnu razinu.⁸⁴ Decentralizaciju nije jednostavno provesti jer treba pratiti i uspješnost vođenja i analizirati rezultate određenih jedinica lokalne uprave i samouprave, regionalnih i dr. jedinica te ne samo s aspekta podijele prihoda i rashoda na određene jedinice već je potrebno i isplanirati sve ostale politike. (razvojne, stabilizacijske...).

Naime, kako sve navedeno pripada pod javni sektor, znači da je potrebno pratiti *učinkovitost javnog sektora*. Načelo je koje se koristi jer se radi o prikupljanju, alokaciji i trošenju javnih sredstava. Stoga dolazi do potrebe mjerenja djelotvornosti. Metoda koja se koristi u managementu, ali može se organizirati i na višoj razini (javnog sektora) poznata pod imenom Balanced scorecard (BSD) – sustav/matrica uravnotežene uspješnosti.⁸⁵ U modelu se prati uspješnost i određuju strateški ciljevi među razinama usmjerenih prema kupcu (u ovom slučaju potrošaču ili uživatelju određenog dobra). A razine su financijska, interna i inovacijska, organizacijska i perspektivna.

Slika 3: BCD matrica - Balanced scorecard

Izvor: The Institute Way: Simplify Strategic Planning & Management with the Balanced Scorecard, <http://balancedscorecard.org/Resources/About-the-Balanced-Scorecard>

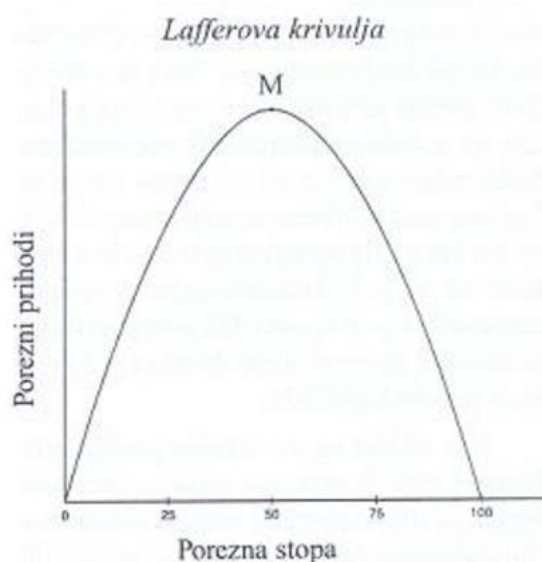
⁸⁴ Karaman Aksentijević, N., (2004): Ekonomska decentralizacija i lokalna samouprava, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet, Rijeka, str. 230

⁸⁵ Ibid, str. 140

5.4. Fiskalna revolucija (Ekonomika ponude)

Fiskalna revolucija počinje početkom 80-ih godina prošlog stoljeća, nakon naftnih šokova (1973. i 1979./1980.), te se ponovo javlja pravac pod nazivom ekonomike ponude koju su provodili (R. Reagan; *reganomika* i M. Thatcher; *tačerizam*), a prije njih još tijekom 60-ih Kennedy. U tom modelu, problemi ponude se rješavaju sami od sebe. Maksimirajući vlastiti dohodak, individualni donosioci odluka automatski daju *pravu* količinu inputa u smislu kapitala i radne snage. Prema tome, javljaju se automatski privredni rast pri maksimalnoj stopi koja je u skladu sa sklonostima pojedinca u pogledu izbora rada/slobodnog vremena i raspodjele potrošnje na sadašnjost i budućnost.⁸⁶

Što znači da su zagovornici ekonomike ponude smatrali da će nakon smanjenja poreza doći do povećanja ponude rada i kapitala, ali se u konačnici nakon Reaganove primjene ove fiskalne politike u gospodarstvu stvorio veći državni deficit jer su se stope štednje automatski smanjile, a porezni prihodi umjesto povećanja, također su se smanjili. S obzirom na to da ekonomika ponude nije imala ni početno dobru podlogu u teoriji, zakazala je i u ekonomskoj praksi te se više kao vrsta fiskalne politike nije ni koristila.

Dijagram 2: Lafferova krivulja

Izvor: Institut za javne financije, Zagreb

⁸⁶ Thurow, L.C., (1987): *Opasni tokovi razvoja ekonomske teorije*, Cekade, Zagreb, str. 93-94

Na slici je dijagram koji u odnos stavlja poreznu stopu u % (0-100), a na osi ordinata se nalaze porezni prihodi. (U dolarima ili nekoj drugoj novčanoj jedinici.) Ako država ne nameće nikakve poreze, neće dobiti nikakve prihode. Ako država nameće poreze po stopi 100%, neće dobivati nikakve prihode – nitko ne bi radio niti investirao kada bi znao da će mu država sve uzeti. No, države ipak dobivaju porezne prihode. Zbog toga krivulja koja povezuje porezne stope i porezne prihode mora najprije rasti s porastom poreznih stopa, a zatim padati s postom poreznih stopa.⁸⁷

Po ovom navodu je jasno objašnjeno što se događa u situaciji sjecišta na vertikalnoj osi, čak ni dio u kojem se krivulja savija unatrag već je svrha istraživanja ona empirijska točka koja se događa u stvarnom gospodarstvu odnosno kada povećanje porezne stope dovodi do smanjenja poreznih prihoda na način da nadvlada inducirani pad rada i ulaganja. Laffer je na krivulji prijelomnu točku odredio na 50% iako nije dokazao empirijski, ostali ekonomisti koji su procijenjivali, točku stavljaju na poreznu stopu od 80%.

⁸⁷ Ibid, str. 99

6. ZAKLJUČAK

Na kraju rada se dolazi do zaključka i onog što je bitno za razumijevanje teme o teoriji javnog izbora i federalizmu. Budući da se tema razmatra sa stajališta države razmotrili smo koji su bili povijesni oblici uređenja i kao jedino suvereno uređenje (složene države) koje je opstalo i zastupljeno danas u svijetu, a to je federacija. Neovisno o tome je li država složena ili se pak radi o unitarnoj državi svaka od njih ima funkcije koje obavlja jer ona predstavlja organizaciju koja ima najvišu legalnu moć i vlast. S obzirom na politička uređenja razlikuju se funkcije države i njena prisutnost u društvu odnosno životu pojedinca.

Cjelokupna priča se vrti oko javnih dobara (s gledišta pojedinca u iskorištavanju istoga, i s gledišta nositelja vlasti koje ta ista javna dobra treba osigurati građanima, a oni će ih ponovo izabrati na izborima.) Time dolazimo do moderne teorije javnog izbora koja nastaje koncem dvadesetog stoljeća, a njeni predstavnici su Buchanan, Arrow, Tullock i Downs. Tako se bave pitanjima između nositelja ekonomske politike i glasača, prednostima jednoglasja, ali i nemogućnosti demokratskog odlučivanja. Sukladno tome su razrađeni pojmovi izravne i predstavničke demokracije pa se u radu došlo do mišljenja da je izravna demokracija (najdemokratskiji oblik u kojem sudjeluju građni) ipak u većini slučajeva opasna za pojedine grupe ako su u pitanju manjinska prava ili može biti opasna za važne državničke odluke o upravljanju državom ako odluku donose građani koji nemaju prava znanja o takvim pitanjima. Nekompetentnost glasača, veliki troškovi i vremensko razdoblje potrebno za izglasavanje određenih odluka se onda delegira na druge institucije koje donose odluke brže, s manjim troškovima i većim znanjima i taj oblik demokracije je u suštini predstavnička demokracija. Oni vode javni sektor, upravljaju javnim financijama i državom umjesto građana koji su im dali povjerenje na određeno mandatno razdoblje. Kako će oni donositi odluke, koliko će novaca imati opća i središnja država ili niže decentralizirane razine, ovisi o fiskalnom federalizmu - fiskalnoj decentralizaciji, odnosno o prijenosu vlasti s jedne na drugu razinu.

Rad je rezultirao analizom javnog izbora i donošenju javnih odluka koje utječu na sve sudionike jedne države, dao je pregled povijesnih i suvremenih oblika uređenja država i oblika demokracije kao i analizu europskih integracija – jednog od modificiranih, modernih oblika federativnih uređenja.

SAŽETAK

Teorija javnog izbora je disciplina koja pripada ekonomskim i političkim znanostima. Bavi se područjima koji obuhvaćaju građane, njihove odluke, oblike demokracije, paradoks samog glasovanja i način na koji se te odluke provode. Iako nijedan oblik demokratskog donošenja odluka nije idealan, država mora na neki način izabrati osobe koji će donositi odluke. Federalizam se približava tom modelu jer se ekonomski federalizam temelji na određivanju (fiskalne) decentralizacije i jedinica organizacije, kao i međusobnoj podijeli prihoda i rashoda. Rad je podjeljen na šest dijelova u kojima se razrađuje temeljne pojmove, postupno prelazeći na složenije teoretske modele. Analiziraju se pojmovi kao što su: pojam države i njene ekonomske funkcije, državna uređenja (unitarna i složena država), eksternalije, privatna i javna dobra, državne regulacije i oporezivanje, alokativna efikasnost i redistribucija, javni izbor u direktnoj i predstavničkoj demokraciji, glasački paradoks, pojam federalizma, EU federalizam, analiza europske integracije teorijom javnog izbora, interesne skupine (primjer EU-a), fiskalni federalizam te fiskalna revolucija. Konačno, u zaključku su dana razmatranja temeljena na spoznajama o teoriji javnog izbora koje su iznesene u ovom završnom radu.

Ključne riječi: teorija javnog izbora, oblici demokracije, federalizam

SUMMARY

The theory of public choice is a discipline that belongs to the fields of both economics and political science. It deals with areas which include citizens, their decisions, forms of democracy, the paradox of the vote and the way in which these decisions are implemented. Although any of existing forms of democratic decision-making is not ideal, the state must somehow choose the persons who will make decisions. Federalism is close to that model due to the economic federalism which is based on the determination of (fiscal) decentralization and units of the organization, as well as on the division of income and expenses. The work is divided into six parts in which we start with basic concepts, and gradually moving on to more complex theoretical models. We analyze the concepts such as: the concept of the state and its economic function, forms of government (unitary and complex state), externalities, private and public goods, government regulation and taxation, allocative efficiency and redistribution, public choice in direct and representative democracy, voting paradox, the concept of federalism, EU federalism, analysis of European integration using public choice theory, stakeholders (e.g. EU), fiscal federalism and fiscal revolution. Finally, in conclusion, we provide consideration based on the findings on public choice theory, which are presented in this work.

Key words: Public choice theory, forms of democracy, federalism

LITERATURA

1. Arrow, K. J. (1950): A difficulty in the concept of social welfare, *Journal of Political Economy*
2. Bajo, A., Jurlina Alibegović, D., (2008): *Javne financije lokalnih jedinica vlasti*, Institut za javne financije, Zagreb
3. Black, D. (1948a). On the rationale of group decision making, *Journal of Political Economy*; reprinted in K.J. Arrow and T. Scitovsky (1969)
4. Bowen, H. R. (1943): The interpretation of voting in the allocation of economic resources, *Quarterly Journal of Economics*
5. Buchanan, J. M. (1949): „The pure theory of government finance: A suggested approach.“ *Journal of Political Economy*
6. Buchanan, J. M. and Tullock, G. (1962): *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Ann Arbor: University of Michigan Press
7. Črnjar, M., Črnjar, K., (2009): *Menadžment održivog razvoja*, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji Sveučilišta u Rijeci Glosa, Rijeka
8. Degen, V., (2000): *Međunarodno pravo*, Pravni fakultet Sveučilita u Rijeci
9. Filippov, M., Ordeshook, P. C., and Shvetsova, O. (2004): *Designing Federalism* Cambridge: Cambridge University Press
10. Milardović, A., (2007): *Euroskepticizam: Stranačka politika, nacionalni identitet i europske integracije*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb
11. Mueller, D. C. (1987): *The growth of government: A public choice perspective*. Staff papers
12. Mueller, D. C. (2008): *Public choice: an introduction*. In *Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy*, Springer US.
13. Musgrave R., Musgrave P., (1993): *Javne financije u teoriji i praksi*, Institut za javne financije, Zagreb
14. Olson, M. (1982): *The rise and decline of nations: Economic growth, stagflation, and economic rigidities*
15. Pavić I., Benić, Đ., Hashi, I., (2007): *Mikroekonomija*, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet Split, Split
16. Perko Šeparović, I., (2006): *Izazovi javnog menadžmenta; Dileme javne uprave*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb

17. Riker, W. H. (1964): *Federalism: Origin, operation, significance*. Boston: Little, Brown
18. Salmon, P. (1995): *Nations conspiring against themselves: an interpretation of European integration. Nationalism and rationality*
19. Samuelson, P. A., Nordhaus W. D., (2011): *Ekonomija*, 19.izdanje, MATE d.o.o., Zagreb
20. Schumpeter, J. A. (1942): *Capitalism, Socialism and Democracy*, 3rd edn, (1950) New York: Harper & Row.
21. Sever, I., (1995): *Javne financije (razvoj – osnovne teorije – analiza)*, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka
22. Stiglitz, J. E., Rosengard J. K., (2015): *Economics of the public sector*, W.W.Norton & Company, Inc., London
23. Šimunović, I., (2004): *Planiranje ili pravo na budućnost*, Marjan tisak d.o.o., Split
24. Thurow, L.C., 1987., *Opasni tokovi razvoja ekonomske teorije*, Cekade, Zagreb
25. Tresch, Richard W., (2008): *Public Sector Economics*, Palgrave Macmillan, SAD
26. Vajić, I., i sur., (1994): *Management i poduzetništvo*, Centar za poduzetništvo d.o.o., Zagreb
27. Vaubel, R. (1994): *The public choice analysis of European integration: A survey*. *European Journal of Political Economy*
28. Visković, N., (1997): *Država i pravo*, Birrotehnika Zagreb, Zagreb

Internetski izvori:

www.enciklopedija.hr – *Mrežno izdanje enciklopedije Leksigrafskog zavoda*

www.ijf.hr - *Institut za javne financije*

www.limun.hr - *portal posvećen gospodarskim vijestima i naprednim financijskim uslugama*

www.mfin.hr - *Internet stranice Ministarstva financija*

www.moj-bankar.hr - *Portal spec. za financijske proizvode i usluge na domaćem tržištu*

www.porezna-uprava.hr - *Internet stranice Porezne uprave*

www.poslovni.hr – *Poslovni dnevnik*

www.hrčak.srce.hr – *Portal znanstvenih časopisa*

Popis slika, tablica i dijagrama

- Tablica 1: Razvojni put regionalne integracije i separacije
- Tablica 2: Glasački paradoks (Arrowljev teorem nemogućnosti)
- Tablica 3a i 3b: Državni proračun Republike Hrvatske za 2016. godinu i projekcije za 2017. i 2018. godinu (Račun prihoda i rashoda)
- Slika 1: Političko uređenje Europske unije
- Slika 2: Hrvatski porezni sustav
- Slika 3: BCD matrica - Balanced scorecard
- Dijagram 1: Struktura javnog sektora
- Dijagram 2: Lafferova krivulja